

POHREBY A POHREBNÉ ZVYKY KULTÚRY S LINEÁRNOU KERAMIKOU NA ÚZEMÍ JUHOZÁPADNÉHO SLOVENSKA¹

Michaela NIKLOVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Katedra archeológie,
michaela.niklova@ukf.sk

NIKLOVÁ, Michaela. **Burials and Burial Customs of the Linear Pottery Culture in the Southwestern Slovakia.** Following paper is focused on burials and burial customs of the Linear Pottery culture and Želiezovce group in the southwestern Slovakia. The region of Moravia, Lower Austria, Burgenland, Transdanubia and part of Germany came into the center of interest as well. Collected units are critically analyzed and followed by evaluation of burial customs of the Linear Pottery culture and Želiezovce group. The evaluation comprehensively summarizes the results of the analysis in the Middle Danube region. These outputs are compared with the results of previous researches and finally interpreted.

Kľúčové slová: pohrebné zvyky; kultúra s lineárnou keramikou; juhozápadné Slovensko; stredné Podunajsko

Keywords: burial customs; Linear Pottery culture; southwestern Slovakia; Middle Danube region

Príspevok je venovaný pohrebom a pohrebným zvykom kultúry s lineárnou keramikou (ďalej len LnK) a želiezovskej skupiny na území juhozápadného Slovenska, ale v rámci analógií sú uvádzané aj vybrané nálezové celky s dokladom výskytu ľudských pozostatkov z územia stredného Podunajska, t. j. z Moravy, Dolného Rakúska, Burgenlandu a Zadunajska, i z nemeckého Durínska a Falcka.

V článku sú rozpracované hroby zo samostatných pohrebísk, pohreby na sídliskách aj ojedinelé nálezy. Pojem hrob je všeobecne definovaný ako hlavný objekt pôsobenia náboženských obradov a kultových praktík určitej komunity,

¹ Práca je čiastkovým výstupom z diplomovej práce autorky s názvom: *Pohreby a pohrebné zvyky kultúry s lineárnou keramikou v strednom Podunajsku* (školiťka: doc. PhDr. Noémi Beljak Pažinová, PhD.) obhájenej v šk. r. 2012/2013 na Katedre archeológie FF UKF v Nitre. Článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0585/13 *Keramická produkcia neolitických a eneolitických komunit na strednom Dunaji*.

ktorý svedčí o existencii pevných predstáv o posmrtnom živote² či ako posvätné miesto posledného odpočinku jedného alebo viacerých jedincov.³ V príspevku je tento termín používaný hlavne ako definovanie miesta posledného odpočinku pietne pochovaného jedinca v rámci pohrebiska. To môže byť jednoducho charakterizované ako miesto určené na pochovávanie mŕtvych⁴ či dokonca ako miesto pravidelného a dôležitého stretávania sa živých a zomrelých⁵, ktoré poskytuje užitočný uzatvorený kontext vzájomných spojení materiálnych charakteristík, potrebných pre zostavenie kultúrno-historických schém.⁶ Symbolicky ponímajúc sa dá o pohrebisku hovoriť aj ako o samostatnej zvykovej jednotke, ktorá tvorí priamy odraz sociálnej štruktúry a organizácie spoločnosti alebo kultúry,⁷ prípadne ako o konkrétnom duchovnom výraze spoločnosti prejavujúcej týmto spôsobom vzťah k svojim zosnulým členom.⁸

V článku sa týmto termínom rozumie miesto pochovania jedincov mimo areálu sídliska, kde boli nebožtíci pietne pochovávaní do regulárnych a na tento účel pripravených hrobových jám. Pohreb ako taký je podľa R. Pleinera⁹ jav, ktorý naznačuje vieru danej komunity v posmrtný život. Všeobecne povedané, pohreb je jedna z najfrekvencovanejších kultúrnych črt, ktoré si všímajú archeológovia¹⁰ a zároveň dôležitý moment pre odraz náboženských úvah danej komunity a vyjadrenie jej kultúrneho usporiadania.¹¹ E. Bánffyová pohreb vníma ako akt, pri ktorom pozostalí cítia kontakt so zosnulým a budujú predstavu posvätnej chvíle,¹² R. Huntington a P. Metcalf ho definujú ako kultúrnu reakciu na smrť.¹³ V jednoduchom ponímaní je možné pohreb vnímať ako dôkaz prítomnosti smrti v ľudskej spoločnosti, ale samotný jeho vznik sa môže chápať aj ako dôkaz vývoja ľudskeho myslenia a ako prejav postupného uvedomovania si ľudskej podstaty.¹⁴ Definícia tohto termínu podľa U. Veita zodpovedá intencionálnemu

² DOČKALOVÁ, Marta (ed.). Antropofagie a pohřební rítus doby bronzové. Brno: Moravské muzeum – Ústav Anthropos, 1988, s. 88, 89.

³ HORVÁTH, Peter. Sociálna diferenciacia v pohrebnom ríte: vypovedacia schopnosť pravekých pohrebísk. Diplomová práca. Nitra: UKF, 2010, s. 50.

⁴ NOVOTNÝ, Bohuslav a kol. Encyklopédia archeológie. Bratislava: Obzor, 1986, s. 707.

⁵ ELIADE, Mircea. Le mythe de l'éternel retour. Paris: Gallimard, 1949, 192 s.

⁶ CHAPMAN, John – RANDSBORG, Klaus. Approaches to the archaeology of death. In *The archaeology of death*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 3.

⁷ ŠUTEKOVÁ, Jana. Špecifika pohrebného rítu v eneolite (so zreteľom na pohrebiská v oblasti Karpatskej kotliny). In CHEBEN, Ivan – KUZMA, Ivan (eds.). *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004*. AÚ SAV: Nitra, 2005, s. 321.

⁸ ŠUTEKOVÁ, ref. 7, s. 332.

⁹ PLEINER, Radomír. *Pravěké dějiny Čech*. Praha: Academia, 1978, s. 44.

¹⁰ BINFORD, Lewis. Mortuary practises: their study and potential. In *Approaches to the social dimensions of mortuary practises*. Society for American Archaeology Memoirs No. 25. Washington D.C.: SAA, 1971, s. 6.

¹¹ CHAPMAN, John. Tensions at funerals. *Micro – Tradition Analysis in Later Hungarian Prehistory*. Budapest, 2000, s. 69.

¹² BÁNFFY, Eszter. Cult and archaeological context in middle and south-east Europe in the neolithic and chalcolithic. In *Antaeus, 1990-1991*, roč. 19-20, s. 222.

¹³ HUNTINGTON, Richard – METCALF, Peter. *Celebrations of Death: The Anthropology of Mortuary Ritual*. New York: Cambridge University Press, 1979, 258 s.

¹⁴ HORVÁTH, ref. 3, s. 30.

uloženiu ľudskej mŕtvolky do zeme,¹⁵ ale rovnako môže byť chápaný aj ako akt, počas ktorého je telo nebožtíka uložené na isté miesto, kde by malo zotrvať.¹⁶ M. Dočkalová navyše zdôrazňuje, že uloženie mŕtveho tela do zeme bolo v období neolitu symbolom nároku pozostalých na určité teritórium, ktoré sa týmto aktom dostalo pod ochranu predkov. Okrem privlastňovania si príslušného územia bol pohreb zároveň vnímaný aj ako návrat človeka do lona zeme.¹⁷ V texte termín pohreb kvôli ľahšej orientácii zodpovedá nálezu pochovaného nebožtíka v rámci sídliska, kedy nie je možné hovoriť o hrobe na pohrebisku a myslí sa uloženie jedinca do sídliskového objektu. Pohrebom budú nazývané aj ojedinelé nálezy ľudských pozostatkov, pri ktorých nie je možné určiť príslušnosť k typu lokality.

História bádania

Na Slovensku medzi popredných bádateľov, ktorí sa zaoberajú obdobím neolitu, patrí J. Pavúk. Ten uskutočnil a následne publikoval mnohé výskumy, ktoré prispeli k poznaniu značného počtu hrobov patriacich nositeľom kultúry s lineárnou keramikou.¹⁸ Oblasť juhozápadného Slovenska sa venovali Z. Farkaš a B. Novotný, ktorí spomínajú sídliská i pohreby LnK, spolu s analógiami na širšom území stredného Podunajska.¹⁹ Podobne zameraný článok venujúci sa pohrebom celého územného rozšírenia sledovanej kultúry je práca B. Egyházy - Jurovskej a Z. Farkaša.²⁰ K novším súpisom neolitických a eneolitických pohrebov z územia juhozápadného Slovenska patrí článok G. Nevizánskeho, ktorý zosumarizoval dovtedy nepublikované hrobové nálezy z rokov 1932 - 1997.²¹ Zmienky o hrobových komplexoch staršieho a stredného neolitu na území stredného Podunajska poskytol vo svojej monografii I. Cheben.²² Problematikou pohrebného rítu na sídliskách v období neolitu a eneolitu na území Slovenska sa zaoberala J. Kličová.

¹⁵ VEIT, Ulrich. Burials within settlements of the Linienbandkeramik and Stichbandkeramik cultures of Central Europe. On the social construction of death in Early - Neolithic society. In *Journal of European Archaeology*, 1993, roč. 1, s. 107.

¹⁶ HORVÁTH, ref. 3, s. 31.

¹⁷ DOČKALOVÁ, ref. 2, s. 24.

¹⁸ PAVÚK, Juraj. Grab des Želiezovce Typus in Dvory nad Žitavou. In *Slovenská Archeológia*, 1964, roč. 12, č. 1, s. 5-68. PAVÚK, Juraj. Neolithisches Gräberfeld in Nitra. *Slovenská Archeológia*, 1972, roč. 20, č. 1, s. 5-105. PAVÚK, Juraj. Záchraný výskum na trase autostrády v Čataji. In *AVANS* 1975, 1976, s. 177-181. PAVÚK, Juraj. Výskum neolitického sídliska v Blatnom. In *AVANS* 1977, 1978, s. 192-195. PAVÚK, Juraj. Výskum neolitického sídliska v Blatnom. In *AVANS* 1978, 1980, s. 206-211. PAVÚK, Juraj. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce - Gruppe. Nitra: AÚ SAV, 1994, 284 s.

¹⁹ FARKAŠ, Zdeněk - NOVOTNÝ, Bohuslav. Mladšia a neskorá doba kamenná (neolit a eneolit). In ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana a kol. *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava: Elán, 1993, s. 39-79.

²⁰ EGYHÁZY - JUROVSKÁ, Beáta - FARKAŠ, Zdeněk. Hrobové celky zo sídliska LnK v Bratislave - Mlynskej doline. In: KREKOVIC, Eduard (ed.). *Kultové a sociálne aspekty pohrebného rítu od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava, 1993, s. 19-27.

²¹ NEVIZÁNSKY, Gabriel. Nepublikované hrobové nálezy z obdobia neolitu a eneolitu z juhozápadného Slovenska zachránené v rokoch 1932-1977. In KUZMA, Ivan (ed.). *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998*. Nitra: AÚ SAV, 1999, s. 159-170.

²² CHEBEN, Ivan. *Bajč - eine Siedlung der Želiezovce-Gruppe. Entwicklung der Želiezovce-Gruppe und Anfänge der Lengyel-Kultur. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie*. Bonn, 2000, 185 s.

Zozbierala spolu dvadsať lokalít s výskytom pohrebov na sídliskách LnK a železovskej skupiny.²³ Ďalšiu súhrnnú prácu zaoberajúcu sa pohrební LnK predstavuje článok Z. Farkaša, ktorý z územia Slovenska zozbieral dvadsaťdeväť lokalít s nálezmi alebo pravdepodobnými dokladmi hrobov a ľudských pozostatkov z LnK až železovskej skupiny.²⁴ Nálezy detských skeletov v sídliskových objektoch i z obdobia neolitu z juhozápadného Slovenska zhrnul vo svojom príspevku P. Jelínek.²⁵ Špecifikom v podobe žiarového rítu na pohrebiskách LnK v strednom Podunajsku sa v poslednej dobe zaoberala A. Parobková.²⁶ Podrobné vymapovanie neolitických lokalít s dokladmi pohrebov urobili A. Bistáková a N. Pažinová, ktorých práca predstavuje najnovšie zhrnutie k danej problematike na Slovensku.²⁷ Spoločenské postavenie detí v severnej časti regiónu Karpatskej kotliny bolo témou dizertačnej práce K. Daňovej.²⁸ K otázke detských pohrebov a k postaveniu detí v neolite sa vo svojom príspevku vyjadrila aj K. Piatničková, ktorá vychádzala z analýzy niektorých vybraných lokalít zo Slovenska a Maďarska.²⁹

Syntéza zistených poznatkov

Abecedne postupujúc, prvou lokalitou z územia juhozápadného Slovenska je Bajč – Medzi kanálmi.³⁰ Na tomto sídlisku patriacom železovskej skupine bolo odkrytých viacero pohrebov v sídliskových objektoch. Malo by ísť o devätnásť nálezových celkov, ktoré sú však publikované len čiastkovo a v značnom časovom odstupe a ich celkový počet môže teda byť trocha skreslený.

Prvá sezóna výskumu nepriniesla žiadne nálezy ľudských pozostatkov. V druhej sezóne bol vykopaný jeden objekt, v ktorom spočíval na ľavom boku

²³ KLIČOVÁ, Jana. Doklady pohrebného rítu na sídliskách z obdobia neolitu a eneolitu na Slovensku. In CHEBEN, Ivan – KUZMA, Ivan (eds.). Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2000. Plzeň: Západočeské muzeum, 2001, s. 218-232.

²⁴ FARKAŠ, Zdeněk. Nálezy ľudských pozostatkov v prostredí ľudu s lineárnou keramikou na Slovensku. In Archeologické rozhledy, 2002, roč. 54, s. 23-43.

²⁵ JELÍNEK, Pavol. Nálezy detských skeletov v sídliskových objektoch z neolitu, eneolitu a doby bronzovej z juhozápadného Slovenska. In Študijné Zvesti, 2007, roč. 42, s. 71-98.

²⁶ PAROBKOVÁ, Alena. Žiarový pohrebný rítus neolitických spoločenstiev (stav pramennej bázy). In CHEBEN, Ivan – KUZMA, Ivan (eds.). Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Nitra: AÚ SAV, 2008, s. 191-199.

²⁷ BISTÁKOVÁ, Alena – PAŽINOVÁ, Noémi. (Un)usual Neolithic and Early Eneolithic mortuary practices in the area of North Carpathian basin. In Dokumenta Praehistorica, 2010, roč. 37, s. 147-159.

²⁸ DAŇOVÁ, Klaudia. Sociálne postavenie detí od neolitu po koniec staršej doby bronzovej v severnej časti Karpatskej kotliny. Nepublikovaná dizertačná práca. Nitra, 2010.

²⁹ PIATNIČKOVÁ, Kristína. K otázke detských pohrebov a postavenia detí v neolite (vychádzajúc z analýzy vybraných lokalít z územia Slovenska a Maďarska). In Musaica XXVII, 2011, s. 201-222.

³⁰ ČAPLOVIČ, Dušan – CHEBEN, Ivan – RUTTKAY, Matej. Pokračovanie výskumu v Bajči. In AVANS 1988, 1990, s. 47-50. CHEBEN, Ivan – RUTTKAY, Matej. Ukončenie výskumu pieskovej duny v Bajči. In AVANS 1989, 1991, s. 41, 42. CHEBEN, Ivan – RUTTKAY, Matej. Neolitická a stredoveká osada v Bajči. In AVANS 1990, 1992, s. 49, 50. CHEBEN, Ivan – RUTTKAY, Matej. Sídlisko železovskej skupiny a osada zo 7. – 12. storočia v Bajči. In AVANS 1991, 1993, s. 59, 60. VONDRÁKOVÁ, Mária. Ľudské kostrové zvyšky z neolitického sídliska v Bajči. In AVANS 1989, 1991, s. 107. CHEBEN, ref. 22.

ležiaci skrčenec orientovaný v smere JV – SZ, s tvárou na J. Inventár bol pomerne početný a skladal sa z ôsmich nádob, spondylového náramku, náhrdelníka so sto sedemdesiatdva spondylovými a kostenými perlami, kosteného prívesku, kostenej zdobenej objímky, kopytovitého klinu, kamenného mlatu, silixovej čepele, kamennej podložky – brúsiku a zvieracích kostí, ktoré ležali pri nohách pochovaného.³¹ Nasledujúci rok bol taktiež bohatý na nálezy kostrových zvyškov. Vo výplni troch jám sa našli len samostatné ľudské lebky bez dokladov pietneho uloženia. V objekte 376 to bol fragment kalvy muža (?) vo veku maurus, v objekte 397 zlomok sánky dospeléj ženy (?) a v objekte 479 kompletná mozgovňa ženy vo veku adultus II – maurus I. Časti kostier boli zaznamenané i v nasledujúcich objektoch. V objekte 495 išlo o zlomok čelovej kosti dospeléj ženy so stopami po sečných ranách, v objekte 528 bola neúplná sánka muža (?) vo veku adultus II – maurus I, v objekte 550 spočívala poškodená sánka dospelého muža, v objekte 566 bola objavená viac ako polovica distálnej časti stehennej kosti dospelého jedinca, v objekte 571 sa našla neúplná tvárová časť lebky muža (?) vo veku maurus, ktorá by sa mohla považovať za kultovú masku (?) a v objekte 573 bol vykopaný zlomok ženskej (?) čeľuste. Zlomky temenných kostí a čelovej kosti ženy (?) vo veku maurus, malý fragment dlhej kosti dospelého jedinca, zlomok čelovej a torzo temennej kosti nedospelého jedinca boli nájdené v objekte 574 A.³² V ďalšom objekte bol identifikovaný kostrový pohreb, ktorého inventár predstavovalo päť nádob ležiacich pri temene hlavy nebožtíka.³³ Išlo o muža strednej až robustnej postavy vo veku maurus.³⁴ Ďalšia výskumná sezóna priniesla objav rozmerného objektu oválneho tvaru, v ktorom bola v hĺbke 45 cm zachytená ľudská stehenná kosť a na dne jamy poškodená lebka. Tieto ľudské pozostatky spreádzali parohové predmety, štiepaná kamenná a kostená industria. Druhým nálezom bol rozrušený celok, kde sa v pôvodnej polohe nachádzala len sánka a časť hornej končatiny a inventár predstavovala jedna keramická nádobka.³⁵ I v nasledujúcom roku pribudol k pohrebom jeden nález, a to skelet bez inventára, ktorý bol k neolitickému obdobiu zaradený na základe uloženia a zachovalosti kostry. Ide o zlomky pravdepodobne ženy vo veku adultus.³⁶ Podrobný opis ďalších štyroch nálezových celkov s obsahom kostrových zvyškov z tohto sídliska poskytuje I. Cheben vo svojej monografii. V prvom zo zmienovaných objektov bola v hĺbke 55 cm pochovaná dospelá žena v skrčenej polohe na ľavom boku, orientovaná v smere V - Z a tvárou smerom na J. Inventár tohto pohrebu tvorili fragmenty keramiky, čepeľ, kopytovitý klin, parohový prívesok (?), spondylový náramok, kostený predmet, kamenné perly, zvieracie kosti a okruhliaky. V jednej z nádob boli objavené rybie kosti. Druhý objekt bol miestom uloženia muža vo veku maurus, ktorý bol pochovaný v skrčenej polohe s orientáciou JV – SZ, s tvárou smerom na SV. Telo ležalo v oválnej jame v hĺbke 35 cm a jeho sprievodným materiálom bolo päť keramických nádob. V treťom objekte bol uložený skrčenec orientovaný

³¹ ČAPLOVIČ – CHEBEN – RUTTKAY, Pokračovanie výskumu, ref. 30, s. 48.

³² VONDRÁKOVÁ, ref. 30, s. 107.

³³ CHEBEN – RUTTKAY, Ukončenie výskumu, ref. 30, s. 41.

³⁴ VONDRÁKOVÁ, ref. 30, s. 107.

³⁵ CHEBEN – RUTTKAY, Neolitická a stredoveká osada, ref. 30, s. 49.

³⁶ CHEBEN – RUTTKAY, Sídlisko železovskej skupiny, ref. 30, s. 60.

v smere V - Z, s tvárou smerom na J. Aj tento objekt bol oválneho tvaru a okrem tela jedinca ležiaceho v hĺbke 30 cm sa tu našla len jedna nádoba. Úplne bez nálezov bol posledný nálezový celok, kde v hĺbke 20 cm spočíval jedinec v skrčenej polohe s orientáciou V - Z a tvárou smerom na J.³⁷

Na lokalite Bešeňov – Papföld³⁸ bol odkrytý hromadný nález keramiky, ktorý tvorili dokopy tri nádoby železovskej skupiny. Išlo o dve guľovité nádoby uložené jedna v druhej, prekryté väčšou, podobnou nádobou. Podľa Z. Farkaša by mohlo ísť o symbolický pohreb.³⁹

K ojedinelým nálezom patrí aj lokalita Biely Kostol. Tu sa v hĺbke 75 cm našla horná časť kostry v skrčenej polohe, dodržiavajúcej orientáciu SV – JZ. Pri pozostatkoch ležali črepy patriace železovskej skupine, kamenná sekerka a jantárový korálik.⁴⁰

Na sídlisku staršej fázy LnK v Bíni boli odkryté tri pohreby skrčencov s rôznou orientáciou. V jednom z objektov sa našli kúsky minerálneho farbiva červenej a žltej farby a pri kostrách i priamo medzi kosťami ležali fragmenty keramiky.⁴¹

Na lokalite Blatné – Štrky môžeme v sekcii B sledovať štyri pohreby v rámci sídliska. Veľmi pozoruhodný je pravidelný kruhový objekt 327/78, v ktorom sa okrem dvoch detských skeletov našla aj kostra psa a ďalších detských i dospelých jedincov. Nad kostrami bola zaznamenaná súvislá vrstva keramiky, zväčša z hrubostenných nádob a blízko jednej z kostier sa nachádzala aj miniatúrna fľašovitá nádoba. Tento objekt J. Pavúk datuje do obdobia mladšej lineárnej keramiky. V ďalšom objekte sa našla len ľudská lebka obložená kameňmi a črepami z veľkých nádob, na základe ktorých bol datovaný do železovskej skupiny. Podobne datovaný je i vedľajší objekt zásobnicového tvaru, kde bol objavený postkraniálny skelet bez prídavkov.⁴² Len rámcovo je do LnK datovaný porušený detský pohreb s kamenným obložením stien a poškodenými nádobami.⁴³

V Bratislave sa podarilo vysledovať tri rôzne polohy s výskytom pohrebov. V prípade prvej, polohy Devín, ide o ojedinelý pohreb orientovaný v smere S - J, s dospelým jedincom uloženým v hĺbke 4 m v skrčenej polohe. Okrem keramickej nádoby zdobenej rytým ornamentom sa pri pochovanom nenašli žiadne iné nálezy. Tento nálezový celok je radený do mladšej fázy LnK.⁴⁴

Druhou polohou je Mlynská dolina. Tu sa na sídlisku staršej i mladšej LnK a železovskej skupiny našli dva detské hroby, ďalšie ľudské kosti v rámci sídliskových objektov a asi 50 m mimo sídliska pri stavebných prácach porušená kostra 38 – 40 ročného muža. Ten ležal v jame o hĺbke 82 cm v skrčenej polohe

³⁷ CHEBEN, ref. 22, s. 72.

³⁸ SZÖKE, Béla – NEMESKÉRI, János. Archeologické a antropologické poznatky z výskumu v Bešeňove pri Šuranoch. In *Slovenská Archeológia*, 1958, roč. 2, s. 105-135. NOVOTNÝ, Bohuslav. Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava: SAV, 1958, 65 s. FARKAŠ, ref. 24, s. 27, 30.

³⁹ FARKAŠ, ref. 24, s. 27.

⁴⁰ STEKLÁ, Mária. Pohřby lidu s volútovou a vypíchanou keramikou. In *Archeologické rozhledy*, 1956, roč. 8, s. 708.

⁴¹ TOČÍK, Anton a kol. Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava: SAV, 1970, s. 26.

⁴² PAVÚK, Výskum neolitického sídliska v Blatnom. In *AVANS* 1978, 1980, ref. 18, s. 208.

⁴³ PAVÚK, Výskum neolitického sídliska v Blatnom. In *AVANS* 1977, 1978, ref. 18, s. 193.

⁴⁴ FARKAŠ – NOVOTNÝ, ref. 19, s. 51.

na ľavom boku, s tvárou obrátenou na JZ. Lakeť pokrčenej a akoby vzoprenej pravej ruky smeroval nahor, natiahnutá ľavá ruka ležala voľne pod telom a výkopom poškodené nohy pôvodne zvierali s telom 90° uhol. Tento celok neobsahoval žiadny inventár, takže jeho časové zaradenie je sporné, ale blízkosť iných objektov LnK nevylučuje, že patrí k menšiemu zoskupeniu neolitických hrobov (?). Priamo v rámci sídliska bol vykopaný objekt tvaru nepravidelného obdĺžnika, obsahujúci detskú kostru uloženú v skrčenej polohe na ľavom boku, so silno ohnutými nohami, ramenami pritisnutými k hrudi a dľaňami zrejme smerujúcimi k tvári. Kostra bola orientovaná v smere J – S, s tvárou smerom na Z. Za chrbtom dieťaťa sa nachádzala poškodená lebečná klenba dospelého jedinca, pravdepodobne ženy. Nepočítaný keramický materiál zo zásypu, ako aj štyri silixy, dva otlkače, zlomok kamennej sekerky, zvieracie kosti a mazanica, umožňujú pohreb datovať do obdobia staršej LnK.⁴⁵ Neďaleko tohto nálezového celku bol objavený ďalší detský pohreb. V oválnej jame obklopenej kolovými jamkami ležala kostra malého dieťaťa, orientovaná v smere JV – SZ, s tvárou obrátenou na JZ. Jediniec s pokrčenými dolnými končatinami bol uložený na ľavý bok a dlane rúk pritisnuté k hrudi mu spočívali pred tvárou. Trup nebožtíka pokrývala kamenná drviaca podložka so stopami po používaní. V objekte sa nachádzali fragmenty jednej nádoby, ktorá bola pravdepodobne rozbitá pri pohrebnom rituáli a na základe ktorej bol tento pohreb datovaný do obdobia mladšej LnK.⁴⁶ Posledným nálezom na tejto polohe je objav detskej sánky v sídliskovom objekte 102/86.⁴⁷

Treťou bratislavskou polohou je Trnávka – Silničné. Tu sa na sídlisku mladšej LnK a železovskej skupiny našla v oválnej jame kostra 4 – 6 ročného dieťaťa v skrčenej polohe a orientáciou na JV. Tento pohreb nesprevádzali žiadne nálezy.⁴⁸

V prípade lokality Cífer – Pác boli zaznamenané celkovo tri pohreby zo sledovaného obdobia. Prvý pohreb v sídliskovom objekte obsahoval kostru vo výrazne skrčenej polohe na ľavom boku, hlavou smerujúcou na SV a s rukami pôvodne zviazanými za chrbtom. Na základe inventáru, nedokončeného kamenného nástroja, kosteného šidla a najmä nádoby s charakteristickou výzdobou, bol tento pohreb datovaný do mladšieho stupňa železovskej skupiny.⁴⁹ Unikátny je dvojhrob nepravidelného elipsovitého tvaru, v ktorom boli v hĺbke asi 80 cm uložené dve skrčené kostry pravdepodobne nedospelých jedincov s orientáciou V – Z. Skelety boli tesne vedľa seba, pričom je nepochybné, že obaja pochovaní boli pred uložením do jamy zviazaní. Jedna kostra ležala na ľavom boku, druhá bola v hornej časti približne vo vystretej polohe. Pri oboch jedincoch ležalo po jednej nádobe patriacej do obdobia železovskej skupiny.⁵⁰ Posledným pohrebom na tejto polohe je nezreteľná obdĺžniková jama, v ktorej v hĺbke 120 – 140 cm spočívala

⁴⁵ EGYHÁZY – JUROVSKÁ – FARKAŠ, ref. 20, s. 19.

⁴⁶ EGYHÁZY – JUROVSKÁ – FARKAŠ, ref. 20, s. 19, 20.

⁴⁷ FARKAŠ, ref. 24, s. 30.

⁴⁸ IVAN, Pavol. Záchranný výskum na trase výstavby diaľnice v Bratislave. In AVANS 1997, 1999, s. 73-76.

⁴⁹ KOLNÍK, Títus. Ďalšia etapa výskumu v Cíferi – Páci. In AVANS 1977, 1978, s. 132.

⁵⁰ KOLNÍK, Títus. Ďalšia etapa výskumu v Cíferi – Páci. In AVANS 1979, 1980, s. 107.

kostra v skrčenej polohe na pravom boku s tvárou obrátenou na SZ. Hrobový inventár sa nezachoval, ale zo zásypu pochádzajú zlomky neolitickej keramiky.⁵¹

Ďalšou lokalitou s pohrebmi LnK je Čataj. Tu boli na polohe Zemianske – Gejzove objavené dva kostrové pohreby nedospelých jedincov v rámci sídliska ľudu staršej LnK.⁵²

Ojedinelý nález pohrebu patriacemu želiezovskej skupine bol zaznamenaný v Dvoroch nad Žitavou. Tu sa náhodne podarilo zachytiť kostru vo vystretej polohe, pri nohách ktorej údajne bolo sedem nádob a ďalšie štyri fragmenty keramiky. K inventáru patrilo aj drvidlo z bazaltu ležiace pri pravej ruke pochovaného a drviaca podložka umiestnená pri ľavej ruke. Azda najvýznamnejším, unikátnym objavom z nálezového celku je miska zdobená z vnútornej strany plastikou hada.⁵³

Správa o existencii neolitického pohrebiska pochádza z Holiarov. Tu sa na polohe Dioság Dombalja malo náhodne vykopáť dvanásť až trinásť kostrových hrobov, v ktorých sa údajne našli dnes už neidentifikovateľné nádoby, kamenné nástroje a spondylové koráliky. Tieto hroby sa s otáznikom dajú zaradiť k želiezovskej skupine.⁵⁴

Dve polohy s neolitickými pohrebmi boli rozpoznané v Hurbanove. Pri prvej polohe, Bacherov majer, je datovanie dvoch kostrových pohrebov nejasné. V jednom prípade sa kostra nezachovala a v prípade druhého jedinca D. Čaplovič uvádza, že ide o pohreb nedospelého skrčenca s orientáciou S - J, s hlavou smerom na J, ktorého končatiny boli rozrušené orbou a jeho inventár tvorila len keramika LnK.⁵⁵ Novšie práce však toto časové zaradenie spochybňujú a hovoria o možnej príslušnosti pochovaného k lengyelskej kultúre.⁵⁶

V polohe Bohatá – Veľký Šárad bolo objavené jednak telo 4 – 5 ročného dieťaťa nepietne pohodené v odpadovej jame a tiež kostra muža vo veku adultus II v skrčenej polohe na pravom boku. Oba pohreby sú zaradené do želiezovskej skupiny. Okrem nich bolo na sídlisku roztrúsených viacero ľudských kostí, ktoré by mohli indikovať existenciu väčšieho počtu pohrebov na tejto lokalite.⁵⁷

Dva pohreby poznáme aj z Jelšoviec. Oba skelety boli nájdené v základovom žľabe domu a niesli stopy násilia. Kostra A, 30 – 40 ročná žena, ležala na chrbte v orientácii V - Z a nad lebkou mala uložené tri nádoby z mladej až neskorej želiezovskej skupiny. Kostra B, žena v rovnakom veku, ležala na pravom boku s opačnou orientáciou, Z - V.⁵⁸ Niektoré kosti z tiel chýbajú, čo môže byť zapríčinené

⁵¹ KOLNÍK, Títus. Ukončenie výskumu rímskej stanice v Cíferi – Páci. In AVANS 1980, 1981, s. 136.

⁵² PAVÚK, Záchranný výskum, ref. 18, s. 178.

⁵³ PAVÚK, Grab des Želiezovce Typus, ref. 18, s. 5.

⁵⁴ BARTA, J. J. – WILLVONSEDER, Kurt. Zur ur – und frühgeschichtlichen Besiedlung der Grossen Schutt. In Sudeta, 1934, roč. 10, s. 6.

⁵⁵ ČAPLOVIČ, Dušan. Hurbanovo – Bacherov majer, neolitické sídlisko. In Archeologické rozhledy, 1956, roč. 8, s. 318.

⁵⁶ FARKAŠ, ref. 24, s. 31.

⁵⁷ BŘEZINOVÁ, Gertrúda – ELSCHEK, Kristián – RATIMORSKÁ, Priska. Záchranný výskum v Hurbanove. In AVANS 2005, 2007, s. 57. BŘEZINOVÁ, Gertrúda – PAŽINOVÁ, Noémi. Neolitická osada Hurbanovo – Bohatá. Nitra, 2011, s. 176.

⁵⁸ BÁTORA, Jozef. Nález kostier v základovom žľabe domu želiezovskej skupiny v Jelšovciach. In KUZMA, Ivan (ed.). Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra: AÚ SAV, 1999, s. 12.

buď hnilobnými procesmi v miestach otvorených zlomenín, alebo drevokaznými hubami zo základov obydlí.⁵⁹

Rovnako dva prípady pohrebov sú zastúpené v Leviciach. Prvý prípad je známy z polohy Alsó rétek. Ide o ojedinelý nález jedinca v skrčenej polohe, ktorý sa na základe nádoby zaraďuje do železovského okruhu.⁶⁰ Druhý prípad pochádza z Ulice J. A. Komenského, kde sa v jednej z jám našla kostra asi 40 ročnej ženy ležiacej v skrčenej polohe na pravom boku, s hlavou smerom na S. Pri jej nohách boli umiestnené dve nádoby, v oblasti hrudníka a krku bolo nájdených niekoľko ulít z náhrdelníka. Tento pohreb je datovaný do obdobia mladšej LnK až železovskej skupiny.⁶¹

Zmienka o hrobch LnK pochádza aj z Lipovej, časti Ondrochov. Tu sa podľa A. Točíka odkryla časť pomerne malého pohrebiska s hrobmi skrčencov chudobnými na nálezy. Celkový počet hrobov ale nie je známy.⁶²

Jeden nález pohrebu zo sídliska pochádza z lokality Ludanice – „Lúštek“.⁶³ Ide o extrémne skrčené pozostatky dospelého jedinca, sprevádzané zlomkami keramiky zo zásypu a dvomi silexami ležiacimi pri lebke.⁶⁴

V Malej Mači, na polohe Kioš domb, bol pri ťažbe piesku porušený nálezový celok s pohrebom, pravdepodobne muža, v skrčenej polohe na pravom boku. Okrem ľudských kostí sa v jame pravdepodobne nachádzali aj kosti zvieracie. Tvár pochovaného smerovala na J a spočívali pred ňou dlane rúk. Pri nich ležali štyri poškodené kamenné nástroje, tri sekerky a kopytovitý klin, z čoho A. Petrovský – Schichman nevyklučuje, že mohol pochovaný tieto predmety držať v rukách. Tento nález patrí do obdobia železovskej skupiny.⁶⁵

Podobne ako v predchádzajúcom prípade bol objavený pohreb v Malom Záluží. V polohe „Za humnami“ v hĺbke 80 cm narazili na objekt s jedincom v skrčenej polohe na ľavom boku, orientovaným v smere V - Z. V oblasti hrudníka pochovaného sa nachádzala malá fľašovitá nádoba, ktorú G. Nevizánsky zaraďuje do obdobia mladšej LnK.⁶⁶

I z Nitry pochádzajú doklady výskytu ľudských pozostatkov patriacich do sledovaného časového úseku, a to hneď na niekoľkých polohách. V prvom prípade ide o Dolné Krškany, kde sa podľa L. Bánesza našla neolitická nádoba LnK, v ktorej údajne ležali zvyšky ľudskej lebky.⁶⁷

⁵⁹ JAKAB, Július. Kostry dvoch žien zo základového žľabu na neolitickom sídlisku v Jelšovciach. In KUZMA, Ivan (ed.). Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra: AÚ SAV, 1999, s. 15.

⁶⁰ BUDINSKÝ – KRIČKA, Vojtech. Prehistorické a ranodejinné nálezy v Leviciach. In Archeologické rozhledy, 1950, roč. 2, s. 153.

⁶¹ SAMUEL, Marián. Nová polykulturná lokalita v Leviciach. In AVANS 2005, 2007, s. 173, 174.

⁶² TOČÍK, Anton. Prieskumy a záchranné výskumy na JZ Slovensku v roku 1980. In AVANS 1980, 1981, s. 303.

⁶³ PORUBSKÝ, Jozef. Sídlisko ľudu s volútovou keramikou v Ludaniciach. In Slovenská Archeológia, 1958, roč. 6, s. 295.

⁶⁴ CHEBEN, ref. 22, s. 63.

⁶⁵ PETROVSKÝ – SCHICHMAN, Anton. Neolitický hrob v Malej Mači. In Archeologické rozhledy, 1957, roč. 14, s. 848, 849.

⁶⁶ NEVIZÁNSKY, ref. 21, s. 159, 160.

⁶⁷ BÁNESZ, Ladislav. Neolitická nádobka z Dolných Krškán pri Nitre. In Archeologické rozhledy, 1959, roč. 11, s. 580, 581.

Na polohe Mikov dvor bolo celkovo vykopaných osem hrobov. Tie s najväčšou pravdepodobnosťou patria k čiastočne orbou zničenému samostatnému pohrebisku mladšej fázy LnK, ktoré priamo susedí s neolitickým sídliskom z obdobia protolengyelu.⁶⁸

V hrobe 1/98 boli v hĺbke 50 cm zachytené zvyšky ľudských kostí. Keďže kostra bola čiastočne strávená a veľmi porušená, bolo ťažké zistiť detaily o pochovanom. Napriek tomu je známe, že išlo o skelet 50 a viac ročného jedinca neurčeného pohlavia, ktorý bol pochovaný v skrčenej polohe s orientáciou V - Z. Vo vrstve tesne nad hrobom boli zachytené drobné keramické črepy, ktoré pravdepodobne patria k danému nálezovému celku. V prípade hrobu 2/98 bola najprv objavená nádoba, v blízkosti ktorej boli neskôr vysledované aj zvyšky ľudskej lebky. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o pozostatky muža vo veku vyše 50 rokov, ktoré boli takmer zničené počas výskumu. Okrem už spomínanej nádoby boli sprievodným materiálom ešte ďalšie dva fragmenty keramiky. O inhumácii 50 - 60 ročnej ženy v skrčenej polohe môžeme hovoriť v prípade hrobu 3/98. Uložená bola na ľavom boku, s orientáciou V - Z. V priestore medzi hlavou a hornými končatinami ležala nádoba, neskôr pri preplavovaní k nálezom ešte pribudli dva závesky z lastúry. V hrobe 4/98 spočíval v hĺbke 60 cm skelet dieťaťa vo veku 7 - 9 rokov, a to v skrčenej polohe na ľavom boku, s orientáciou V - Z. V tej istej hĺbke bol rozpoznávaný zhluk poškodených ľudských kostí v prípade hrobu 5/98. Pochovaným bol pravdepodobne 50 - 60 ročný muž, ktorý bol uložený v skrčenej polohe. Jeho lebka sa nenašla v anatomickom slede so zvyškom kostry, nad ktorou boli rozptýlené drobné keramické črepy. V hrobe 6/98 boli v hĺbke 65 cm objavené pozostatky uložené v skrčenej polohe na ľavom boku a s orientáciou S - J. Tesne za lebku sa nachádzala malá nádobka, ďalšia nádoba ležala pri chodidlách jedinca. Zvyšky ľudských kostí bez sprievodných nálezov pochádzajú pravdepodobne tiež z hrobového celku, a to 98/a. Podobná situácia sa vyskytla v prípade objavy zhluku ľudských kostí a keramických črepov pod číslom 98/b. Tie taktiež asi patrili k samostatnému hrobu.⁶⁹

Časť ďalšieho, pravdepodobne tiež samostatného, pohrebiska susediaceho s časovo paralelným sídliskom, sa podarilo odkryť v polohe Mlynárce. Z pôvodných dvadsiatich hrobov bolo preskúmaných deväť, publikovaných päť a tie sú datované do mladšej fázy LnK.⁷⁰

V prvom hrobe bol v skrčenej polohe na ľavom boku pochovaný jedinec bližšie neurčeného pohlavia a veku, orientovaný v smere S - J, s tvárou na V. Z kostry sa zachovali len časti horných končatín, zlomok lebky a panvy. Na nej ležali dva koráliky. Ďalší bol nájdený na hrudi, pod prstami asi pravej ruky. Pod skeletom

⁶⁸ BŘEZINOVÁ, Gertrúda. Neolitické nálezy z Nitry - Mikovho dvora. In KUZMA, Ivan (ed.). *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998*. Nitra, 1999, s. 24, 25.

⁶⁹ BŘEZINOVÁ, ref. 68, s. 20-22. JAKAB, Július. Antropologická analýza neolitických hrobov z Nitry - Mikovho dvora. In KUZMA, Ivan (ed.). *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998*. Nitra, 1999, s. 39-41.

⁷⁰ PLESL, Evžen. Pohřebisté lidu s volutovou keramikou v Mlynárcích na Slovensku. In *Archeologické rozhledy*, 1952, č. 4, s. 9-15.

sa v oblasti chrbta našlo niekoľko hrudiek červeného farbiva, pri rebrách neprevrtaná ulita a za lebkou jeden črep.⁷¹

Druhý hrob oválneho tvaru obsahoval skelet skrčenca ležiaceho na ľavom boku, orientovaného v smere V - Z, s tvárou obrátenou na J. Ľavá ruka sa nachádzala pod hlavou. Za panvou nebožtíka ležal kopytovitý klin, na panve zase keramické fragmenty a na tele boli zistené stopy červeného farbiva.⁷²

V treťom hrobe v tvare elipsy spočívala kostra dieťaťa taktiež v skrčenej polohe na ľavom boku, orientovaného v smere J - S, s tvárou otočenou na Z. Za lebkou bola objavená guľovitá nádobka, pri rukách kopytovitý klin a na prsiach korálik. V hrobovej jame boli zistené stopy červeného farbiva a uhlíky.⁷³

V štvrtom hrobe obdĺžnikového tvaru ležal jedinec neurčeného veku a pohlavia, a to v osi V - Z, s tvárou smerom na J. Ruky pochovaného boli ohnuté a pritisnuté k telu, niekoľko prstov pravdepodobne pravej ruky sa nachádzalo tesne pri brade. Nad ľavou rukou na úrovni tváre ležal kopytovitý klin, pod pravou rukou bola plochá sekerka a nad ramenom väčšia pazúriková čepeľ. K hrobovým nálezom patrili aj kostený predmet, valcovitý korálik a dva keramické fragmenty. I v tomto prípade boli vysledované stopy po červenom farbive.⁷⁴

V poslednom hrobe bol uložený skrčenec spočívajúci na ľavom boku a s orientáciou v smere V - Z. Napriek silnému poškodeniu skeletu sa zdá, že ruky mal zložené pred tvárou. Sprievodný materiál predstavoval prevrtaný závesok a korálik, okrem nich boli v rámci hrobu viditeľné zvyšky červeného farbiva.⁷⁵

Tretím a najväčším samostatným pohrebiskom LnK na území juhozápadného Slovenska je Nitra - Priemyslová ulica.⁷⁶ Pochovávalo sa tu počas celej mladšej fázy spomínanej kultúry a prestalo sa s ním na začiatku želiezovskej skupiny. Vykopaných tu bolo až sedemdesiatšesť kostrových hrobov, pričom J. Pavúk uvádza, že ďalších najmenej osem žiarových bolo zničených výskumom.⁷⁷ Samostatný súpis hrobov a hrobovej výbavy je podrobne vypracovaný v samostatnom článku, a preto ho na tomto mieste uvádzam len skrátene. Všetky hroby boli zahrnuté do analýzy a následného vyhodnotenia.

Na tomto pohrebisku bolo objavených sedemdesiatšesť ľudských kostrových pozostatkov. Okrem jedného trojhrobu išlo o jednopočetné hroby, v jednom prípade bol zaznamenaný prázdny hrob bez telesných zvyškov. Pri uložení tela jednoznačne dominovala skrčená poloha na ľavom boku, ktorá bola doložená v päťdesiatich ôsmich prípadoch. Šesť jedincov bolo pochovaných v polohe na chrbte, s nabok zohnutými dolnými končatinami a traja nebožtíci spočívali v skrčenej polohe na pravom boku. Ruky pochovaných až v štyridsiatich deviatich prípadoch ležali pred tvárou. Prevládala orientácia tela v smere JV - SZ, prípadne V - Z. Najčastejším prídavkom bola keramika, ktorá bola zaznamenaná v štyridsiatich štyroch hroboch, ďalej brúsená industria, ktorá sa nachádzala v deviatich

⁷¹ PLESL, ref. 70, s. 9, 10.

⁷² PLESL, ref. 70, s. 11, 12.

⁷³ PLESL, ref. 70, s. 13.

⁷⁴ PLESL, ref. 70, s. 14.

⁷⁵ PLESL, ref. 70, s. 15.

⁷⁶ PAVÚK, Neolithisches Gräberfeld, ref. 18.

⁷⁷ PAVÚK, Neolithisches Gräberfeld, ref. 18, s. 39.

hroboch, nasledovaná štiepanou industriou, známou zo štyroch hrobov. Šperky a súčasti odevu boli taktiež jedným z hrobových prídavkov, a to v dvanástich prípadoch. Na základe antropologického určenia je známe, že tu bolo pochovaných päťdesiatjeden dospelých, dvadsaťsedem mužov, dvadsaťtri žien a dvadsaťdva kostrových pozostatkov patrilo deťom do 15 rokov.⁷⁸

Dve polohy s pohrebmi LnK boli zachytené v Patinciach. Na prvej polohe, Čierny hon, sa našiel objekt s kostrou asi 40 ročnej ženy ležiacej vo výrazne skrčenej polohe na ľavom boku, s tvárou smerom na J. Pri pochovanej sa inventár nenachádzal, ale patrí pravdepodobne do železovskej skupiny.⁷⁹

Výskum na druhej polohe, Teplica, priniesol päť pohrebov. Jeden z nich predstavuje pohreb jedinca uloženého v silne skrčenej polohe pod jednou z kolových jám neolitického domu bez prídavkov.⁸⁰ V prípade ďalších štyroch nálezov ide o pohreby v bližšie neurčených sídliskových objektoch. V jednom objekte bola pochovaná extrémne skrčená dospelá osoba bez sprievodného inventáru,⁸¹ v druhom, v hĺbke 20 – 40 cm, spočíval dospelý vo vystretej polohe, sprevádzaný fragmentmi keramiky.⁸² Posledné dva objekty boli bez nálezov a chýba im akékoľvek antropologické určenie, ale rovnako ako predchádzajúce objekty, boli rámcovo datované do obdobia mladšej LnK až železovskej skupiny.⁸³

Šesť nálezových celkov s dokladmi ľudských pozostatkov pochádza zo Štúrova.⁸⁴ Ide o pohreby v rámci sídliska neskorej fázy LnK až železovskej skupiny. V dvoch prípadoch išlo o pochovanie v rámci zásobných jám, v jednom prípade môžeme hovoriť o masovom pohrebe. Ten predstavuje eliptická jama (objekt 92) so zlomkami kostí viacerých jedincov, prevažne vo veku 15 – 30 rokov, nad ktorými boli uložené pozostatky 30 – 40 ročnej ženy v polohe na chrbte, tvárou orientovanou na S a s doprava ohnutými dolnými končatinami. Medzi telom ženy a zvyškami kostier ostatných jedincov sa nachádzala vrstva sivej hliny obsahujúca riečne lastúrniky, ktoré takmer súvislo pokrývali aj dno objektu. V jednej zo spomínaných zásobných jám (objekt 11) bolo v hĺbke 40 cm uložené telo 40 – 50 ročného muža v skrčenej polohe na pravom boku, s tvárou otočenou na Z. Sprievodným materiálom tohto pohrebu bola keramika, pomocou ktorej bol datovaný do železovskej skupiny. V sídliskovom objekte nepravidelného kruhového tvaru (objekt 14) boli nájdené pohodené pozostatky 15 – 20 ročnej ženy spôsobom, že ostala ležať na chrbte s voľne rozhodnými končatinami. Aj tento pohreb je keramikou datovaný do železovskej skupiny. V jame kruhového tvaru (objekt 61) bolo nájdených pätnásť kostí patriacich dospelému mužovi

⁷⁸ PAVÚK, Neolithisches Gräberfeld, ref. 18.

⁷⁹ CHEBEN, Ivan. Výsledky záchranného výskumu v Patinciach. In *Študijné Zvesti*, 1987, roč. 23, s. 309.

⁸⁰ CHEBEN, Ivan. Archeologické doklady osídlenia Patiniec. In *Balneologický spravodajca*, 1989, roč. 28, s. 70.

⁸¹ CHEBEN, Ivan. Sídlisko železovskej skupiny v Patinciach. In *AVANS* 1983, 1984, s. 88, 89.

⁸² CHEBEN, Ivan. Pokračovanie výskumu v Patinciach. In *AVANS* 1984, 1985, s. 98, 99.

⁸³ CHEBEN, Ivan. Ukončenie výskumu v Patinciach. In *AVANS* 1987, 1988, s. 54, 55.

⁸⁴ JELÍNEK, Jan. Die neolitische und bronzezeitliche Besiedlung der heutigen Tschechoslowakei. In *Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Teil VIIIa. Anthropologie 1*, 1973. Wien; Köln, s 176.

bez nálezov. Objekt 104 bol zasa samostatnou jamou pre telo dieťaťa, ktoré tam bolo uložené v skrčenej polohe na ľavom boku. Posledným pohrebom je objekt 434, kde sa v zoskupení viacerých jám podarilo rozlíšiť detský pohreb s telom uloženým v skrčenej polohe na ľavom boku, dodržiavajúcim orientáciu V - Z. Ľavá ruka ležala pod trupom, pravá bola vystretá pred ním a dolné končatiny boli výrazne skrčené.⁸⁵

Zo staršej literatúry pochádza informácia o existencii pohrebu železovskej skupiny na lokalite Veľké Kosihy, polohe Okánikovo, ale bližšie detaily o pohrebe nie sú dostupné.⁸⁶

Vo Veľkom Grobe, na polohe Za potoky, sa na sídlisku z obdobia LnK a železovskej skupiny podarilo v sídliskových objektoch odкрыť šesť až sedem pohrebov (informácie v literatúre sa rozchádzajú).⁸⁷ Nebožtíci ležali v skrčenej polohe na pravom alebo ľavom boku a ich sprievodný inventár tvorili spondylové koráliky alebo drviaca podložka. Neobvyklý bol pohreb v objekte 7/48, kde bola kostra uložená na ohnisku a prekrytá vrstvou spálenej zeme.⁸⁸

Na lokalite Veľký Meder, polohe Vámostepek, sú v rámci sídliska LnK a železovskej skupiny správy o najmenej piatich dokladoch ľudských pozostatkov, pričom v dvoch jamách mali ležať tri kostry obsypané lastúrami korýtka potočného.⁸⁹

Pravdepodobne zo žľabu pochádzajú doklady dvoch pohrebov v prípade obce Vištuk. Prvotne bola pri stavbe domčeka vyzdvihnutá mechanizmom poškodená ľudská lebka, pri ktorej mal ležať plochý okruhliak. Na nevelkej ploche boli neskôr rozpoznané, len čiastočne v anatomickom slede ležiace, pozostatky ďalšieho jedinca, a to lebka, časť trupu, fragmenty končatín a dlhých kostí, ktoré boli premiešané so zvieracími kosťami. Antropologickou analýzou bolo zistené, že išlo o skelety 18 – 22 ročnej ženy a dieťaťa vo veku infans II. Na jednom z femurov nedospelého dievčaťa boli viditeľné stopy intencionálnych zásahov spôsobených neznámym nástrojom. Datovanie týchto ľudských pozostatkov do sledovaného obdobia nie je úplne jednoznačné, môžu byť však zaradené rámcovo do obdobia LnK až železovskej skupiny.⁹⁰

Otázna je zmienka o pohrebe železovskej skupiny vo Vozokanoch, pri ktorom nie sú známe žiadne ďalšie podrobnosti o danom nálezovom celku.⁹¹

Z vyššie uvedeného súpisu lokalít je zrejmé, že z územia juhozápadného Slovenska je doposiaľ známych tridsaťtri lokalít s dokladmi výskytu ľudských

⁸⁵ PAVÚK, Ein Siedlungsplatz, ref. 18, s. 32. PAVÚK, Ein Siedlungsplatz, ref. 28, s. 94.

⁸⁶ VÉGH, Adorján. Végh Adorján Halomdombi leletekről. Első közlemény. In Arch. Ért., 1886, roč. 6, s. 47-49. VÉGH, Adorján. Végh Adorján Halomdombi leletekről. Második közlemény. In Arch. Ért., 1887, roč. 7, s. 166-171.

⁸⁷ STEKLÁ, ref. 40, s. 708.

⁸⁸ CHROPOVSKÝ, Bohuslav. Príspevok k problematike neolitického osídlenia západného Slovenska. In Slovenská Archeológia, 1958, roč. 6, s. 23.

⁸⁹ CHROPOVSKÝ, Bohuslav – HROMADA, Jozef – VARSÍK, Vladimír. Druhá sezóna záchranného výskumu v Čalove. In AVANS 1989, 1991, s. 45. HROMADA, Jozef – VARSÍK, Vladimír. Tretia sezóna výskumu vo Veľkom Mederi. In AVANS 1990, 1992, s. 47.

⁹⁰ FARKAŠ, Zdeněk – ŠEFČÁKOVÁ, Alena. Ľudské pozostatky z obce Vištuk. In Zborník SNM 97. Arch. 13, 2003, s. 172, 173, 178.

⁹¹ TOČÍK a kol., ref. 41, s. 26. CHEBEN, ref. 22, s. 64, 67.

pozostatkov (tabela 3; mapa 1). Konkrétne ide o dvadsaťosem lokalít s pohrebmi na sídlisku alebo ojedinelými nálezmi a o tri doložené a dve neisté samostatné pohrebiská. Sledované hroby a pohreby z tohto regiónu spadajú do časového úseku staršej fázy LnK až železovskej skupiny. Z obdobia staršej LnK je doložených šesť, z mladšej LnK dvadsaťjeden a zo železovskej skupiny štyridsaťosem hrobov/pohrebov. V osemdesiatich siedmich prípadoch je datovanie možné rámcovo do mladšej LnK až železovskej skupiny, v ďalších sedemnástich len rámcovo do LnK, nakoľko bližšie zaradenie nebolo uvedené. Jednotlivé nálezové celky boli podrobené bližšej analýze. Všetky sledované kategórie, znaky a počty hrobov/pohrebov, na ktorých boli vysledované jednotlivé znaky, sú uvedené v tabele 1 a 2.

V nasledujúcej časti syntézy zistených poznatkov i v záverečných úvahách sú za názvami opätovne spomínaných lokalít z územia juhozápadného Slovenska pre ľahšiu orientáciu v texte uvedené v zátvorkách číselné označenia odpovedajúce ich poradovým číslam v katalógu lokalít (tabela 3). Tam sú uvedené jednotlivé polohy, pri lokalitách s len jednou polohou viacnásobne neuvádzané, aj citácie pre jednotlivé náleziská, ktoré duplicitne v poznámkovom aparáte nefigurujú.

Znak	Kategória	Počet	Znak	Kategória	Počet
Stav individuí	kompletné kostry	39		JZ - SV	1
	porušené kostry	15		Z - V	2
	len ľudské kosti	25		V - Z	33
Datovanie	stupeň/ horizont	st.LnK- žel.	Rítus	kostrový	177
Nález. situácia	hrob	125		žiarový	8
	pohreb v sídl. objekte	57	Poloha tela	na boku	99
	pohreb v odpad. jame	1		na chrbte	12
	pohreb pri/ v rámci domu	5		na bruchu	1
	pohreb v zásobnej jame	3		sediace	0
	pohreb v ohnisku	1	Uloženie tela	vzpriamené	3
Počet individuí	jednopočetný hrob	154		skrčenec na ľavom boku	73
	dvojpočetný hrob	3		skrčenec na pravom boku	10
	trojpočetný hrob	2	Uloženie rúk/nôh	prekrížené ruky	0
	viacpočetný hrob	2		dlane pred tvárou	53
Poloha nález. Celku	hrob v rámci pohrebiska	125	Výrazné znaky	prekrytie tela/lebky kameňom	1
	pohreb v rámci sídliska	67		prekrytie tela keramikou	1 (?)
	ojedinelý nález	11		stopy po ohni	1

Stratigrafická situácia	hĺbka nálezových celkov	20-400 cm		stopy po červenom farbive	6
Orientácia indivíduí	S - J	6		zviazanie tela	2
	SV - JZ	2	Prídavky	keramika	86
	SZ - JV	1		náradie/ nástroje	25
	J - S	25		šperk a súčasti odevu	22
	JV - SZ	35		zvieracie kosti	8

Tabela 1. Sledované kategórie hrobov a pohrebov juhozápadného Slovenska.

Antropologické údaje		Žena	muž	Neudané
	Neonat (0-1)			5
	Infans I (1-6)			9
	Infans II (6-12)			9
	Juvenil (12-18)	3	1	9
	Adult (18-40)	24	16	13
	Matur (40-60)	9	22	1
	Senil (60+)			
	Neudané	2	1	9 D

Tabela 2. Antropologické určenie jedincov z územia juhozápadného Slovenska.

Na základe vykonanej analýzy je možné zhodnotiť, že na území juhozápadného Slovenska je najčastejšou nálezovou situáciou v období LnK až železovskej skupiny hrob, ktorý je doložený sto dvadsiatimi piatimi prípadmi výskytu. Táto situácia vyplýva z existencie samostatných pohrebísk v tomto regióne. Ojedinelé však nie je ani uloženie nebožtíka do sídliskového objektu. Tento druh pohrebov je zastúpený celkovým počtom šesťdesiat sedem. Väčšina tiel sa našla v pietnom uložení a s prídavkami, čo jednoznačne potvrdzuje už vyslovený názor, že ide o regulárne pohreby a že tento spôsob pochovávanania nebol v období LnK až železovskej skupiny ničím vzácnym, naopak, stal sa súčasťou pohrebných zvykov.

Príčiny uloženia tela do sídliskovej jamy môžu byť rôzne. Okrem spoločenského postavenia jedinca vo vtedajšej spoločnosti mohli byť dôvodom choroby, rodinná tragédia, citové väzby či ročné obdobie, kedy vyhlbenie hrobovej jamy nebolo možné. Pohreby na sídliskách či už detí, alebo dospelých však neboli ojedinelé a sú jedným z charakteristických znakov obdobia LnK.⁹²

Špecifickým zvykom v rámci pohrebov na sídlisku sú pohreby pri alebo v rámci domov. Na území juhozápadného Slovenska sú známe štyri prípady na dvoch

⁹² ČIŽMÁŘ, Zdeněk - GEISLEROVÁ, Kateřina. Pohřby v jamách na sídlšti kultury s lineární keramikou v Žádovicích, okr. Hodonín. Příspěvek k poznání pohřebního ritu nejstarších zemědělců na Moravě. In Pravěk NŘ, 1997, roč. 7, s. 62.

lokalitách. V Jelšovciach (15) boli v základovom žľabe domu objavené dve ženské kostry nesúce stopy násilia (tab. 2: 1). Na lokalite Vištuk (32) v žľabe spočívali taktiež dve telá, jedno z ktorých nieslo stopy po intencionálnych zásahoch, spôsobených neznámym nástrojom (tab. 2: 4).

Z daného súboru istý podiel pochovaných predstavujú deti. Tie vždy žijú so svojimi rodičmi v dome, kde sú vychovávané až do veku, kedy sa osamostatnia. Smrť dieťaťa mohla byť emotívnou ujmom, ktorú mohol pohreb dieťaťa v blízkosti alebo vo vnútri obydlia sčasti kompenzovať a symbolizovať tak jeho stálu prítomnosť pri rodičoch. Podľa slov E. B. Tylora je nemožná predstava, aby bolo dieťa po smrti vykázané z domu a pochované na vzdialenejšom pohrebisku či hrobe.⁹³ I novšie názory sa prikláňajú k starším interpretáciám a konštatujú, že jedným z dôvodov detského pochovávania na sídlisku môže byť viera rodičov v ich prevtelenie a snaha mať svoje deti pri sebe aj po smrti.⁹⁴ Nálezy skeletov pri stene dlhých domov je podľa niektorých možné interpretovať aj ako stavebné obeť, ich význam môže ale byť rôznych. Zámerom týchto pohrebov mohla byť ochrana budúceho príbytku či snaha o uzmiernenie ducha stromu, drevo ktorého bolo použité na stavbu.⁹⁵ Vylúčiť sa však nedá ani možnosť, že v rámci obydlia boli pochovávaní len niektorí členovia spoločnosti či už jedinci s vyšším, alebo nižším statusom.⁹⁶

V súvislosti s pohrebmi v rámci kolových stavieb je potrebné spomenúť veľmi neobvyklý pohreb na sídlisku z Bratislavy – Mlynskej doliny (7) (tab. 1: 2), ktorý v strednom Podunajsku nemá analógiu, pripomína terénne situácie zo západného rozšírenia LnK. Detský skelet bol obklopený šiestimi kolovými jamkami, ale pohreb ležal na okraji sídliska a v bezprostrednej blízkosti sa žiadne obytné objekty nenachádzali. Keďže nič nenasvedčuje, že by išlo o pohreb v rámci domu, ako to bolo vo vyššie uvedených prípadoch, stĺpy osadené v kolových jamách boli pravdepodobne súčasťou prístrešku či tzv. „domu mŕtvych“.⁹⁷

Zaujímavé sú aj pohreby do odpadových jám, ktoré sú však na juhozápadnom Slovensku zaznamenané len jedným prípadom. Tento stav môže samozrejme vyplývať z miery špecifikácie pochádzajúcej z pôvodnej literatúry. V rámci vypracovanej databázy je známy prípad v Hurbanove – Veľkom Šárade (14), a to pohodeného tela dieťaťa v odpadovej jame.

Tento druh pohrebov môže mať podľa U. Veita zvláštny význam. Mohlo ísť o „nebezpečných mŕtvych“, ktorí sa na okraji spoločnosti ocitli v dôsledku spôsobu svojej smrti a nemohli byť pochovaní ako ostatní členovia komunity.⁹⁸ Veit tiež

⁹³ TYLOR, Burnett Edward. *Primitive culture*. London: Murray, 1871.

⁹⁴ ČERMÁKOVÁ, Eva. Problémy dětství v neolitu střední Evropy. In *Pravěk NŘ*, 2002, roč. 12, s. 11.

⁹⁵ BURDYCHOVÁ, Hana. *Stavební oběti od neolitu po středověk*. Seminární práce (ÚAM FF MU v Brně). Brno, 1996. Nepublikované. KLIČOVÁ, ref. 23, s. 228.

⁹⁶ RULF, Jan. Problematika pohřbů na sídlištích v českomoravském pravěku. In *Študijné Zvesti*, 1996, roč. 32, s. 119. KLIČOVÁ, ref. 23, s. 219.

⁹⁷ EGYHÁZY – JUROVSKÁ – FARKAŠ, ref. 20, s. 21.

⁹⁸ VEIT, Ulrich. *Studien zum Problem der Siedlungsbestattung im europäischen Neolithikum*. Münster – New York: Waxmann, 1996, s. 27, 28.

tvrdí, že jedinci pochovaní v jamách mali nižšie postavenie v rámci spoločenstva a medzi telami pochovaných a odpadom sa dá predpokladať symbolický vzťah.⁹⁹

Na území juhozápadného Slovenska boli vysledované i pohreby v zásobnej jame. V Blatnom (5) sa našiel postkraniálny skelet bez prídavkov, v Štúrove (28) kostra muža sprevádzaná nálezmi keramiky a ďalší, bližšie nešpecifikovaný pohreb. V prípade týchto pohrebov sa J. Rulf domnieva, že by mohlo ísť o obeť, ktoré mali zabezpečiť hojnú úrodu a priazeň vegetačných síl v dobe klimatickej alebo inej, poľnohospodárstvo ovplyvňujúcej nepriazne. Na základe mnou uvádzaných lokalít však túto teóriu nie je možné potvrdiť.¹⁰⁰

Ojedinelé sú nálezy pohrebov v peci či v ohnisku. Takýto prípad sa vyskytol vo Veľkom Grobe (30), kde bola kostra uložená na ohnisku a prekrytá vrstvou spálenej zeme (tab. 2: 3). Pochovanie jedincov v peci či ohnisku mohlo súvisieť s prianím, aby aj po svojej smrti ostali medzi najbližšími, a to priamo v spoločenskom centre domu, v ktorom sa počas života zdržiavali. Dôvody takéhoto uloženia tela zosnulého mohli byť zosilnené aj strachom pred prípadným zneuctením hrobu. Okrem toho bola pec považovaná za miesto, kde sídlil domáci ochranný duch a kde pôsobila očistná sila ohňa.¹⁰¹

Pri hodnotení pohrebov na sídlisku je nutné spomenúť i pohreby jedincov, ktorým bola na tento účel vyhlbená samostatná hrobová jama, napriek tomu, že boli pochovaní v rámci sídliska. Takýto prípad sa vyskytol v Bratislave – Mlynskej doline (7). Keďže sa týmto zistením otvára otázka dôvodu tohto konania, v závere sa budem tomuto fenoménu venovať.

Pri hodnotení kategórie počtu individuí v rámci hrobov a sídliskových objektov bolo zistené, že počtom sto päťdesiatštyri výrazne dominujú jednopočetné hroby. Dvojpočetný hrob sa vyskytol trikrát, a to na lokalitách Bratislava – Mlynská dolina (7), Cífer – Pác (9) a Veľký Meder (31). Netradičný je najmä nález z Cífer – Pácu, kde boli objavené kostry, ktoré boli nepochybne pred uložením do jamy zviazané (tab. 1: 5) a tiež z Bratislavy, kde za skeletom dieťaťa ležala ženská lebka (tab. 1: 4).

Doložené sú aj trojpočetné hroby, a to dvomi prípadmi na lokalitách Bajč (1) a Nitra – Priemyslová ul. (25). V Bajči sa v rámci trojhrobu našli len časti skeletov, v Nitre v hrobe spočívala žena a pred ňou dve deti, na telách ktorých mala položené ruky (tab. 1: 6). V tomto prípade sa zdá, že by mohlo ísť o členov jednej rodiny.

Na dvoch lokalitách boli zaznamenané i viacpočetné, resp. masové pohreby. Za mimoriadne ojedinelý viacpočetný celok môže byť považovaný nález dvoch detských skeletov sprevádzaných kostrou psa a ďalšími jedincami z lokality Blatné (5). Druhý prípad pochádza zo Štúrova (28), kde boli vykopané pozostatky viacerých jedincov, nad nimi kostra ženy a medzi nimi vrstva hliny obsahujúca riečne lastúrniky (tab. 2: 2).

⁹⁹ VEIT, Ulrich. Siedlungsbestattungen im zentraleuropäischen Neolithikum. Doktorij értekezés kézirat. Münster, 1988, s. 370.

¹⁰⁰ RULF, ref. 96, s. 119.

¹⁰¹ KLIČOVÁ, ref. 23, s. 222.

Výsledok tejto časti analýzy sa zhoduje so štúdiou Ch. Peschelovej, ktorá tvrdí, že v rámci pohrebov LnK dominujú jednopočetné hroby. Podľa nej sú dvoj a viacpočetné hroby výnimkou, ktorá môže poukazovať na rodinné zväzky. Tie sa dajú predpokladať hlavne pri pohreboch žien a detí, ale nie je ich možné vylúčiť ani v ostatných prípadoch.¹⁰²

Problematicky sledovateľným znakom bol charakter nájdených skeletov. Napriek tomu, že stav indivíduí nebol v literatúre veľmi často uvádzaný, v rámci nálezov ľudských kostí bolo možné postrehnúť prípady objavu samostatných ľudských lebiek. Príkladom takéhoto nálezu z juhozápadného Slovenska sú lokality Bajč (1), Blatné (5), Bratislava – Mlynská dolina (7) (tab. 1: 4) či Nitra – Dolné Krškany (22) a Mikov dvor (23). Niekedy mohlo byť pietne uloženie lebky zdôraznené osobitnou úpravou hrobu, ako to môžeme sledovať v Blatnom (5). Tam bola lebka obložená črepami z veľkých nádob a kameňmi. Ojedinelá je situácia z Nitry – Dolných Krškán (22), kde bola časť lebky uložená v keramickej nádobe.

Aj keď boli spôsoby zaobchádzania s nebožtíkmi v niektorých ohľadoch rôzne, v určitých rituáloch boli dodržiavané pravidlá – od staršej fázy až po mladší stupeň vývoja LnK a v želiezovskej skupine bol na území juhozápadného Slovenska praktizovaný takmer výlučne kostrový rítus, ktorý je doložený pri sto sedemdesiatich siedmich hroboch či objektoch, aj keď môžeme pozorovať i výskyt žiarových hrobov, a to vo ôsmich prípadoch.

Prechod od inhumácie ku kremácii bol plynulý. V oboch prípadoch ide o vyjadrenie viery v posmrtný život, žiarový rítus však mení predstavu o jeho charaktere. Vzniká viera v existenciu duše, ktorá sa spálením, vnímaným ako proces očisty, oslobodzuje od tela a stáva sa súčasťou najvyššieho božstva.¹⁰³ V súlade s týmito predstavami dochádza pri úmrtí k rituálnemu obradu s dvojakou funkciou. Cieľom bolo jednak pochovať nebožtíka so všetkými poctami, ktoré mu prislúchali na základe spoločenského postavenia a jednak oslobodenie duše očistným ohňom, jej pretvorenie na nesmrteľnú a jej oddelenie od sveta živých ľudí.¹⁰⁴ Do úvahy však treba brať aj starší názor, v ktorom je kremácia považovaná za výsledok strachu pred mŕtvolou a pri ktorej má spálenie tela zomrelého s týmito obavami skončiť.¹⁰⁵

Na základe vykonanej analýzy je možné skonštatovať, že v rámci orientácie tiel pochovaných na území juhozápadného Slovenska jemne dominoval smer JV – SZ.

I keď je podľa doterajšieho bádania známe, že v rámci celého rozšírenia LnK prevládala v orientácii tela pochovaných smer V – Z,¹⁰⁶ existujú pri týchto

¹⁰² PESCHEL, Christine. Regel und Ausnahme. Linearbandkeramische Bestattungssitten in Deutschland und angrenzenden Gebieten, unter besonderen Berücksichtigung der Sonderbestattungen. In *Internationale Archäologie*, 1992, roč. 9. Buch am Erlbach, s. 187.

¹⁰³ CABALSKÁ, Mária. Ze studiów nad obrzadkiem ciałopalnym w Europie przedhistorycznej. In *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiellońsk /Prace archeologiczne/*. Zesz., 1966, roč. 8, s. 7.

¹⁰⁴ DOČKALOVÁ, ref. 2, s. 103.

¹⁰⁵ MALINOWSKI, Bronislaw. Magic, Science and Religion. Reprinted in *Magic, Science and Religion and Other Essays*. New York: Doubleday, 1925, s. 49.

¹⁰⁶ STORCH, Peter Hans. Frühneolithische Bestattungssitten. Ein Beitrag zur Urgeschichte des südlichen Oberrheins. In *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 1984 – 85, roč. 16-17, s. 51.

zvyklostiach aj odchýlky, ktoré mohli byť spôsobené jednak nie dostatočne pevne zaužívanými pravidlami alebo problémami súvisiacimi s posmrtnou strnulosťou. Časť pohrebísk tiež vykazuje isté regionálne odlišnosti.¹⁰⁷

Jedným zo sledovaných znakov bolo aj antropologické určenie jedincov. To bolo aspoň čiastočne uvedené pri stodeväťnástich pochovaných. Na základe určenia veku je doložených sedemdesiatštyri dospelých a štyridsaťpäť detí. Podľa pohlavia nebožtíkov bolo možné rozpoznať štyridsať mužov a tridsaťosem žien.

V rámci uloženia tela pochovaných jedincov na území juhozápadného Slovenska jednoznačne dominuje skrčená poloha, v ktorej bolo vysledovaných deväťdesiatdeväť pochovaných, z celkového počtu stodvanásť objektov a hrobov, pri ktorých bola poloha tela určená. Sedemdesiattri jedincov spočívalo na ľavom, desať na pravom boku. Ďalších dvanásť nebožtíkov bolo uložených na chrbte a jeden na bruchu. Z hľadiska pohlavia neboli rozdiely v spôsobe uloženia badateľné.

Skrčená poloha je rôznymi bádateľmi videná rozdielne. Spomedzi najčastejších interpretácií je možné spomenúť, že niektorí v tejto polohe vidia polohu spánku,¹⁰⁸ pomerne často interpretovanú aj ako tzv. embryonálnu polohu, ktorá mohla byť chápaná ako symbol znovuzrodenia či opätovného navrátenia sa ľudskej bytosti do lona, ktoré v tomto prípade predstavuje hrob.¹⁰⁹ Okrem týchto názorov na skrčenú polohu existujú aj snahy vysvetliť ju ako výsledok zviazania nebožtíka, ktoré malo odzrkadľovať svetský strach pred jeho duchom, ktorý sa vďaka tomuto opatreniu nemohol dostať zo záhrobia a škodiť tak živým ľuďom.¹¹⁰ Priame doklady spútania sa vyskytli v Cífer – Páci (9), kde boli objavené hneď dva pohreby so zviazanými pochovanými. V prvom prípade išlo o skrčenca s rukami zviazanými za chrbtom (tab. 1: 3), v druhom prípade o dvoch jedincov, ktorí boli zviazaní a následne uložení tesne vedľa seba (tab. 1: 5). Aj keď by uloženie tela v skrčenej polohe malo podľa doterajších bádání predstavovať polohu spánku, prípadne napodobňovať tzv. embryonálnu polohu, v čase, prípadne ročnom období, kedy by bolo náročné vykopať dlhú jamu, mohlo ísť aj o praktické dôvody takéhoto uloženia tela.

Medzi výrazné znaky, sledované v analýze, patrí obsypanie tela červeným farbivom, ktoré sa pri pohreboch juhozápadného Slovenska vyskytlo šesťkrát. Tento zvyk je známy už z paleolitu a mezolitu, v neolite vrcholí. Použitie farbiva mohlo mať viaceré dôvody a aj interpretácie sú rôzne. Ch. Peschelová vidí v červenom zafarbení mŕtveho snahu prinavrátiť bledej tvári farbu života. Červená

¹⁰⁷ PESCHEL, ref. 102, s. 186.

¹⁰⁸ PAVLŮ, Ivan – ZÁPOTOCKÁ, Marie. Archeologie pravěkých Čech/3. Neolit. Praha: AÚ AV ČR, 2007, s. 85-98.

¹⁰⁹ TYLER, M. John. The New Stone Age of Northern Europe. Charles Scribner's Sons, New York, 1921. WILDER, Hawthorne Harris – WHIPPLE, Wheaton Ralph. The position of the body in aboriginal interments in western Massachusetts. In American Anthropologist, 1917, roč. 19, s. 376. GROGANELLI, Vinigi Lorenzo. Burial among the koma of Western Abyssinia. In Primitive man, 1947, roč. 20, s. 83.

¹¹⁰ TYLER, ref. 109, s. 214. WILDER – WHIPPLE, ref. 109, s. 376. GROGANELLI, ref. 109, s. 83. DOČKALOVÁ, ref. 2, s. 106.

farba je chápaná ako symbol krvi a tá je elixírom života.¹¹¹ Farbenie tela môže však podľa nej byť aj výsledkom snahy skrásliť nebožtíka pri jeho ceste na onen svet. Nálezy hrudiek farbiva zase môžu byť dokladom medicínskych praktík.¹¹²

Osobitnú pozornosť je potrebné venovať i pohrebu človeka so zvierateľom. Na našom území je v tejto súvislosti ojedinelý nález z Blatného (5), kde sa v objekte okrem dvoch detských a viacerých dospelých jedincov našla kostra psa. Ďalším nálezom sú rybie kosti v nádobe z Bajču (1). Prítomnosť riečnych lastúr je doložená pri pohreboch v Štúrove (28) a Veľkom Mederi (31). V ostatných prípadoch výskytu zvieracích kostí v mieste pohrebu nie je druh zvieratá známy a sú uvedené len číselne v tabele medzi prídavkami. Prítomnosť týchto pozostatkov pravdepodobne odráža pohrebný zvyk vkladania mäsitej potravy do hrobu nebožtíka.

Pri pohreboch človeka a konkrétneho zvieratá môže ísť o tri roviny interpretácie. Prvou je sociálny aspekt, kedy zviera sprevádza pohreb spoločensky významnej osoby, druhou je náboženská ideológia, kedy zviera figuruje ako sprievodca do záhrobia a treťou je emocionálna rovina, kedy ide o uloženie obľúbeného zvieratá k pánovi.¹¹³ Hlavne v prípade spolupočovania psa je tu nepochybne emocionálny aspekt, priateľstvo medzi človekom a psom, ktoré tomuto zvieratú prisudzovalo v rituáloch osobitný význam. Treba však počítať aj s predstavou psa ako sprievodcu nebožtíka do ríše mŕtvych.¹¹⁴ Nálezy pozostatkov úžitkových zvierat môžu byť v rámci poľnohospodárskych kultov interpretované aj ako doklad zvyku obradného zabíjania ducha obilia, prevteleného do ľudí alebo zvierat.¹¹⁵ Rybie šupiny zasa symbolizujú hojnosť, ktorá bola v poľnohospodárskych kultúrach kladená na popredné miesto.¹¹⁶

Poslednou hodnotenou kategóriou v príspevku je inventár. Z hrobovej výbavy je najviac sa objavujúcim prídavkom keramika. Vysledovaná bola v osemdesiatich šiestich hroboch a objektoch. Inventár v podobe jednej nádoby je doložený v päťdesiatich piatich prípadoch. Jedenásť z nich pochádza z pohrebov na sídliskách alebo z ojedinelých nálezov na lokalitách Bajč (1), Blatné (5), Bratislava – Devín (6), Bratislava – Mlynská dolina (7), Cífer – Pác, Levice – Alsó rétek (16), Malé Zálužie (21), Nitra – Dolné Krškany (22). Ďalšie sa vyskytli v dvoch hroboch v Nitre – Mlynárčiach (24), jednom z Nitry – Mikovho dvora (23) a v štyridsiatich hroboch v Nitre – Priemyslovej ul. (25). Prídavok v podobe dvoch nádob sa vyskytol v štyroch prípadoch na troch lokalitách. Jeden pochádza z jamy na lokalite Levice – Ul. J. A. Komenského (17), druhý z hrobu z Nitry – Mikovho dvora (23) a posledné dva z Nitry – Priemyslovej ul. (25).

Tri nádoby ako inventár boli zaznamenané na troch lokalitách. V prvom prípade ide o tri nádobky, ktoré sú súčasťou symbolického pohrebu v Bešeňove (2), v druhom o pohreb v Jelšovciach (15), kde tieto tri nádoby ležali za lebku ženy pochovanej v základovom žľabe. Posledný nález pochádza zo ženského hrobu

¹¹¹ PESCHEL, ref. 102, s. 219.

¹¹² PESCHEL, ref. 102, s. 229.

¹¹³ KLIČOVÁ, ref. 23, s. 228.

¹¹⁴ KLIČOVÁ, ref. 23, s. 229.

¹¹⁵ FRAZER, James George. *The Golden Bough*. London: Macmillan & Co., Limited St. Martin's Street, 1960, s. 373-404.

¹¹⁶ KLIČOVÁ, ref. 23, s. 228.

z Nitry – Priemyslovej ul. (25). Vo všetkých troch prípadoch tieto nádoby tvorili jediný inventár. Ojedinele sa vyskytli aj pohreby s viacerými nádobami. V Bajči (1) sa v dvoch objektoch pri telách mužov našlo po päť keramických nádob. V ďalšom objekte z uvedeného sídliska bolo odkrytých dokonca osem nádob v sprievode ďalšieho bohatého inventára (tab. 1: 1). Ojedinelý je tiež pohreb z Dvorov nad Žitavou (11), kde sa medzi siedmimi nádobami našla miska zdobená z vnútornej strany plastikou hada.

V ďalších šiestnástich prípadoch je keramika zastúpená len fragmentmi, v štyroch je uvedený len nález keramiky bez podrobnejšej zmienky.

Z doterajšieho bádania je známe a výsledky analýzy to len potvrdzujú, že väčšinou sa do hrobu/objektu pridávali jedna až dve nádoby a ich väčší počet je zriedkavejší. Podľa niektorých bádateľov ich vyššia početnosť poukazuje na odchýlku od priemerne vybavených hrobov, čiže pravdepodobne na vyšší spoločenský status daného jedinca.¹¹⁷ Pre potvrdenie či vyvrátenie tejto teórie by však bolo potrebné hlbšie skúmanie, a tak naďalej zostáva otáznou či väčší počet nádob ako taký patril k výbave hrobu či objektu z hľadiska snahy odzrkadliť vyšší spoločenský status, alebo išlo iba o predmety, ktoré boli obalom pre uchovanie napr. potravy a väčšia dôležitosť sa im neprikladala.

Predmety spadajúce do kategórie náradie/nástroje boli vo vzájomných kombináciách vysledované v dvadsiatich piatich hroboch a objektoch. Štiepaná industria bola vysledovaná v deviatich nálezových celkoch. Ide o nálezy čepelí a kamenných hrotov, i keď niekedy je v literatúre uvedený len pojem štiepaná industria. Tri objekty s prítomnosťou tohto druhu kamennej industrie sú známe z Bajča (1), jeden prípad pochádza z Bratislavy – Mlynskej doliny (7) a jeden z Ludaníc (19). Ďalší výskyt je doložený v jednom z hrobov z Nitry – Mlynárieč (24) a v troch hroboch z Nitry – Priemyslovej ul. (25). Na základe dostupných antropologických údajov je možné poznamenať, že nálezy štiepanej industrie boli vysledované v dvoch mužských, dvoch ženských a jednom detskom hrobe. V ostatných štyroch prípadoch nebolo pohlavie pochovaného určené.

Brúsená industria, v podobe kopytovitých klinov (doložených v dvanástich prípadoch), sekeriek (zaznamenaných v troch prípadoch), drvidiel (pochádzajúcich z dvoch pohrebov) alebo bližšie neurčeného predmetu, tvorila prídavok v devätnástich nálezových celkoch. Dva objekty pochádzajú z Bajča (1), ďalšie nálezy sú doložené na lokalitách Biely Kostol (3), Bratislava – Mlynská dolina (7), Dvory nad Žitavou (11) a Malá Mača (20). Kopytovité kliny obsahovali i tri hroby z Nitry – Mlynárieč (24) a deväť hrobov z Nitry – Priemyslovej ul. (25). Posledný nález bol vysledovaný vo Veľkom Grobe (30). Tento druh kamennej industrie bol doložený v deviatich mužských (sedem kopytovitých klinov, štyri sekerky), jednom ženskom (klin) a dvoch detských (klin a neznámy predmet) hroboch. V siedmich prípadoch výskytu týchto predmetov nebolo pohlavie jedincov známe.

Kostená industria bola prídavkom v šiestich prípadoch, okrem jedného šidla neboli predmety bližšie špecifikované. Dva súvisia s pohrební na sídlisku Bajč (1). Kostené šidlo bolo nájdené v objekte na lokalite Cífer – Pác (9). Jeden nález bol

¹¹⁷ ORAVECZ, Hargita. Middle Neolithic Burials at Tiszaföldvár. Data to the Burial Customs and Social Relations of Alföld Linearband Pottery Culture. In *Folia Archaeologica*, 1998-99, s. 56.

vysledovaný v hrobe v Nitre – Mlynárčiach (24) a ďalšie dva v hroboch z Nitry – Priemyslovej ul. (25). Tento inventár bol súčasťou dvoch mužských a jedného ženského pohrebu, v troch prípadoch nie sú pohlavie ani vek jedinca uvedené.

Posledným, do tejto kategórie patriacim, druhom predmetov je parohová industria, ktorá však nebola zaznamenaná ani v jednom nálezovom celku.

Vyššie uvedené zistenia čiastočne korešpondujú s výsledkami analýz A. Häuslera¹¹⁸ a O. Höckmanna¹¹⁹, ktorí brúsenú a štiepanú industriu považovali za typicky mužský inventár. Prepojenie pohlavia jedinca a druhu predmetu však bolo v skúmanom súbore z hľadiska dostupnosti údajov problematické, nakoľko pri pohreboch a hroboch bolo uvedené buď pohlavie bez druhu predmetu, alebo naopak. Z tohto malého súboru sa teda dá len ťažko vyvodiť závery, ale je možné predpokladať, že kopytovitý klin by mohol byť typicky mužským prídavkom, napriek tomu, že sa tento typ predmetu vyskytol aj v ženskom hrobe.

Šperk a súčasti odevu sa vo vzájomných kombináciách vyskytli v dvadsiatich dvoch hroboch a objektoch. Najmenej v šiestnástich prípadoch išlo o ozdoby vyrobené zo spondylu, kostené a parohové šperky boli vysledované v dvoch prípadoch. Pri niektorých nálezoch nebol materiál ani druh predmetu uvedený. Tento druh prídavku bol objavený na lokalitách Bajč (1), Biely Kostol (3), Levice – Ul. J. A. Komenského (17), Nitra – Mikov dvor (23), Nitra – Mlynárce (24), Nitra – Priemyslová ul. (25) a Veľký Grob (30). V Bajči sa v jednom objekte našiel spondylový náramok, náhrdelník zo sto sedemdesiatich dvoch spondylových a kostených perál a kostený prívesok. Pri druhom, ženskom, pohrebe bol doložený spondylový náramok, parohový prívesok a kamenné perly. V Bielom Kostole je pri ojedinelom náleze hrobu spomenutý jantárový korálik, v Leviciach je známych niekoľko ulít z náhrdelníka ležiacich v oblasti hrudníka pochovanej ženy. Zo ženského hrobu z Nitry – Mikovho dvora pochádzajú dva závesky z lastúry, z Nitry – Mlynárieč sú známe ďalšie tri hroby s výskytom šperku. V prvom sa pri panve a na hrudi nebožtíka nachádzali koráliky, pri rebrách ulita, v druhom, detskom, hrobe na prsiach spočíval korálik a v treťom hrobe bol nájdený valcovitý korálik. Početnejšie nálezy náhrdelníkov alebo ich častí sú známe z Nitry – Priemyslovej ul., a to z piatich mužských hrobov. V ďalších piatich mužských a dvoch ženských hroboch boli vysledované koráliky. Posledným dokladom výskytu šperku je Veľký Grob, kde sú ako inventár bližšie neznámeho počtu pohrebov uvedené spondylové koráliky.

Z hľadiska pohlavia pochovaných jedincov je možné zhodnotiť, že šperk a súčasti odevu sa vyskytli v desiatich mužských, piatich ženských a jednom detskom pohrebe. Pri šiestich jedincoch nebolo pohlavie možné určiť.

Medzi osobným šperkom figurovali majoritne mušle spondylus a predmety z nich vyrobené. Morské mušle boli predmetom obchodu a do Karpatskej kotliny sa transportovali z Jadranskej alebo Egejskej oblasti. Ich nie bežný výskyt

¹¹⁸ HÄUSLER, Alexander. Zum Verhältnis von Männern, Frauen und Kindern in Gräbern der Steinzeit. In *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 1966, roč. 13, s. 51-72.

¹¹⁹ HÖCKMANN, Olaf. Zur Verteilung von Männer- und Frauengräber auf Gräberfeldern des Frühneolithikums und des älteren Mittelneolithikums. In *JbRGZM*, 1982, roč. 29, s. 13-74.

spolu s ostatným hrobovým inventárom nebožtíka poukazuje na určitý status, ktorý odpovedal vyššej kategórii ako len priemeru.¹²⁰ Spondylové artefakty hrali bezpochyby dôležitú úlohu v neolitických pohrebných zvykoch. Tieto šperky sa veľmi často objavovali v mužských hroboch, v podobe korálikov či náramkov, ale i v ženských hroboch, kde sa môžu nájsť koráliky alebo medailóny.¹²¹ V mojom súbore sa vyskytli v mužských i ženských hroboch a objektoch. Na veku pochovaného pravdepodobne nezáleží, keďže sa spondylové predmety nachádzali u dospelých i detí. Keďže aj v tomto prípade bolo prepojenie pohlavia a predmetov problematické, konečný súčet nie je príliš vysoký a nedajú sa z neho vyvodiť žiadne konkrétne závery.

Pri zvieracích kostiach bližšie neurčeného druhu nachádzajúcich sa v nálezo- vých celkoch pravdepodobne nejde o zámerné pochovanie konkrétneho zvieraťa, príklady ktorého sú uvedené vyššie, ale o mäsité prídavky, ktoré sú ako súčasť pohrebov známe i z iných období a kultúr.

Záverečné úvahy

Obdobie neolitu patrí k najvýznamnejším medzníkom v ľudských dejinách. Základná zmena v ekonomike svedčí o výraznom obrate v chápaní sveta – neolitický človek si už bol schopný predstaviť životný cyklus rastlín, zvierat, a teda aj seba samého. Smrť mala od tej doby na svete logické miesto, nakoľko uzatvárala jeden životný cyklus a zároveň bola predpokladom pre vznik nového života.¹²² Práve táto zmena myslenia pravdepodobne prispela k rozšíreniu už v mezolite započatému fenoménu ukladania mŕtvych do zeme, podliehajúcemu istým pohrebným zvykom a zvýšenej pozornosti pri zaobchádzaní s telom zomrelého.

Na záver je možné skonštatovať, že nositelia LnK a železovskej skupiny na území juhozápadného Slovenska, s prihliadnutím na širšie analógie, i stredného Podunajska, pochovávali buď na samostatných pohrebiskách, alebo v tesnej blízkosti, prípadne priamo v areáli sídliska. Praktizovaný bol prevažne kostrový rítus, aj keď sa v priebehu mladšej fázy tejto kultúry objavujú i žiarové hroby. Pri kostrovom spôsobe pochovávania jednoznačne dominuje skrčená poloha, obvykle na ľavom boku. Zomrelí mohli byť pochovaní nielen do regulárnych, špeciálne na účel pohrebného rituálu vyhlbených jám, ale i do rôznych druhov sídliskových objektov. Sledovateľné sú pohreby v odpadových, stavebných, zásobných jamách, pohreby pri/v rámci domov, v peci či v ohnisku, ale aj pohreby v hrobovej jame na sídlisku a hromadné pohreby (?) v priekopách. Pri všetkých týchto druhoch pohrebov na sídliskách automaticky vystupuje otázka dôvodu ukladania nebožtíkov do vyššie uvedených objektov a následná interpretácia tohto konania. Z analýzy teda vyplynulo, že aj keď boli niektoré pohrebné zvyky LnK takmer striktne dodržiavané, vyskytli sa aj výnimky, ktoré si zasluhujú opätovné zhrnutie a širšie analogické doplnenie.

¹²⁰ ORAVECZ, ref. 117, s. 58.

¹²¹ JOHN, Jan. Status of Spondylus Artifacts within the LBK Grave Goods. In IFANTIDIS, Fotis – NIKOLAIDOU, Marianna (eds.). Spondylus in prehistory. New data & Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies. BAR International series, 2011, s. 44.

¹²² ABDUSAMEDOV, Anvar Išanchanovič et. al. Ateistický slovník. Bratislava, 1984, s. 297.

Pri pohreboch do odpadových jám je problematická identifikácia tohto typu sídliskových objektov z pôvodnej literatúry. Najmä z tohto dôvodu môžeme v tomto prípade v rámci juhozápadného Slovenska hovoriť len o jednom, literatúrou doloženom príklade, a to na lokalite Hurbanovo – Veľký Šárad (14). Ako už bolo uvedené v syntéze zistených poznatkov, v takýchto prípadoch malo ísť o „nebezpečných mŕtvych“, prípadne o jedincov, ktorí mali nižšie postavenie v rámci spoločenstva. Avšak, s prihliadnutím na širšie analógie, v rámci stredného Podunajska je situácia značne odlišná a v rozpore s týmto názorom je nález superpozície dvoch bohatých pohrebov v odpadovej jame zo sídliska Balatonszárszó – Kiserdei dűlő v Zadunajske.¹²³ Tie na základe uloženia tiel a výbavy odpovedajú práve vyššiemu spoločenskému postaveniu pochovaných. Pri týchto pohreboch by možno teda bolo namieste zvážiť možnosť, že pri výbere miesta uloženia nebožtíka v niektorých prípadoch nehral úlohu druh objektu, ale jedinca pochovali do jamy, ktorá bola práve v rámci sídliska k dispozícii. Keďže je však z celého stredného Podunajska z štyridsiaticich troch pohrebov v odpadovej jame detailnejšie publikovaných len sedem, je ťažké pri tomto množstve vyvodzovať definitívne závery.

Interpretačne nejasné sú i pohreby v zásobných jamách. Na území juhozápadného Slovenska boli vysledované iba tri, jeden v Blatnom (5) a dva v Štúrove (28). Analogický prípad v rámci stredného Podunajska pochádza z Moravy. V Hlubokých Mašůvkách¹²⁴ bol objavený pohreb muža a dvoch detí v dvoch vrstvách nad sebou (tab. 4: 1, 2). Nebožtíci mohli byť uložení buď do čiastočne zaplnenej zásobnej jamy, alebo mohlo ísť aj o pochovanie do vrstvy vzniknutej upratovaním spáleného domu. Na základe nálezov mazanice a ohorenia predlaktia jednej z kostier sa uvažuje aj o možnosti, že by mohlo ísť o úmrtie pri požiari.

Problematickými nálezmi sú i tzv. „stavebné obete“, väčšinou v podobe detských pohrebov. Hoci sú v literatúre všetky skelety nájdené pri základoch domov interpretované ako obeť, okrem dvoch prípadov nie sú známe žiadne zmienky o stopách násillia na týchto kostiach, a teda sú azda týmto termínom označené nesprávne. Ak aj vychádzame z predpokladu, že nie všetky spôsoby usmrtenia musia nevyhnutne zanechať aj po dlhom čase badateľné stopy na tele usmrteného, stále

¹²³ FÁBIÁN, Szilvia – MARTON, Tibor – OROSS, Kristián. Balatonszárszó – Kiserdei-dűlő középész neolit telepűlésének temetkezései (Előzetes jelentés). In *ΜΩΜΟΣ*, 2004, č. 3, s. 283-292. FÁBIÁN, Szilvia – MARTON, Tibor – OROSS, Kristián. Újkőkori temetkezés Balatonszárszólór. In BELENYESY, Károly – HONTI, Szilvia – KISS, Viktória (eds.). *Gordulő idő. Regeszeti feltarasok az M7-es autopalya Somogy megyei szakaszán Zamardi es Ordacsehi kozott*. Somogy: Somogy Megyei Muzeumok Igazgatosaga – MTA Regeszeti Intezete, 2007, s. 90-92. OROSS, Kristián. Das Neolithische Dorf von Balatonszárszó (Forschungen zwischen 2000 – 2002). In *Antaeus*, 2004, roč. 27, s. 61-80. OROSS, Kristián. Újkőkori telepkutatások Balatonszárszó – Kiserdei dűlő lelőhelyen 2000-2003 között. Neolithic Settlement Investigations at the Balatonszárszó – Kiserdei dűlő site between 2000 and 2003. In *Archaeological Investigations in Hungary 2003*, s. 17-25.

¹²⁴ ČIŽMÁŘ, Zdeněk. Hluboké Mašůvky (okr. Znojmo). In *Přehled výzkumů*, 2004, roč. 45, s. 123-125. ČIŽMÁŘ, Zdeněk – DOČKALOVÁ, Marta. Pohřeb tří jedinců v objektu kultury s linerání keramikou z Hlubokých Mašůvek, okr. Znojmo. In: LUTOVSKÝ, Michal (ed.). *Otázky neolitu a eneolitu 2003*. Praha: Ústav archeologické památkové péče středných Čech, 2004, s. 41-54. GARDELKOVÁ, Anna. Pohřby lidských jedinců v prostorách neolitických staveb. In *Študijné Zvesti*, 2011, roč. 49, s. 25-82.

ostáva argument emocionálnej spätosti pozostalých so zomrelými. Teda, ak malo pri ukladaní detí v rámci domu ísť o odraz viery, že mŕtvy jedinec ostane v príbytku spolu so živými, ktorí sú na neho citovo naviazaní, termínu „stavebná obeť“ by bolo azda dobre sa v niektorých prípadoch vyhnúť, keďže obeť spadá pod násilné usmrtenie, čo by bolo v rozpore s citovými väzbami. Podobnú úvahu je možné aplikovať na nálezy ľudských pozostatkov v zásobných jamách, ktorú sú taktiež uvádzané ako obeť. V tomto prípade je však vzorka pochádzajúca zo súboru príliš malá na to, aby sa dalo bližšie pouvažovať o nálezových kontextoch a vzťahoch k pozostalým.

Za fenomén stavebných obetí môže byť v rámci územia stredného Podunajska azda považovaný len nález skeletov so stopami po násilných zásahoch z Jelšoviec (tab. 2: 1) a Vištuku (tab. 2: 4). Okrem nich poznáme prípady uloženia jedincov v tesnej blízkosti príbytku, ktorý by som však napriek ich zaradeniu medzi stavebné obeť do tejto kategórie jednoznačne nezaraďovala. Pochádzajú napr. z Brna – Nového Lískovca¹²⁵, kde sa pri západnej stene domu našiel skelet dieťaťa (tab. 3: 3), z Modříc¹²⁶, odkiaľ sú známe telá dvoch žien a dieťaťa objavené v stavebných jamách, či z Těšetic – Kyjovic¹²⁷, v prípade ktorých nález pohrebu dieťaťa v dvoch prípadoch predchádzal nález časti jeho skeletu v kolovej jamke. Štyri prípady sú známe i z územia Dolného Rakúska. Na lokalite Brunn am Gebirge¹²⁸ boli rozpoznané tri pohreby zo žlabov patriacich základom domov, vo Franzhausene¹²⁹ bol v základoch dlhého domu pochovaný jedinec v extrémne skrčenej polohe. V Zadunajsku boli zaznamenané dva prípady pohrebu pri/v dome. Na sídlisku Káloz – Nagyhörcsök¹³⁰ boli objavené pozostatky

¹²⁵ TICHÝ, Radomír. Neolitické osídlení u Brna – Lískovce (okr. Brno). In *Přehled výzkumů 1971, 1972*, s. 34, 35. ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ, ref. 92. ČIŽMÁŘ, Zdeněk – DOČKALOVÁ, Marta. Neolithic children burials at Moravian settlements in the Czech republic. In *Anthropologie (Brno)*, 2007, č. 45/1, s. 31-59.

¹²⁶ ČIŽMÁŘ, Zdeněk – PŘICHYŠTAL, Michal. Kostrové hroby na sídlišti kultury s lineární keramikou v Modřicích. In *Pravěk NŘ 2004*, roč. 14, s. 7-37. ČIŽMÁŘ – DOČKALOVÁ, ref. 124. ČIŽMÁŘ, Zdeněk. *Život a smrt v mladší době kamenné. Katalog výstavy Život a smrt v mladší době kamenné ve Znojmě*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2008.

¹²⁷ DOČKALOVÁ, Marta – KOŠTUŘÍK, Pavel. Seskupení hrobů nositelů kultury s lineární keramikou na neolitickém sídlišti v Těšeticích – Kyjovicích, okr. Znojmo. In *SPFFBU*, 1996, roč. 1, s. 6-29. KOŠTUŘÍK, Pavel – LORENCOVÁ, Anna. Kostrový hrob H 11 kultury s lineární keramikou z neolitického sídliště u Těšetic – Kyjovic, okr. Znojmo. In *SPFFUB E*, 1989-1990, roč. 34-35, s. 103-126. DOČKALOVÁ, Marta. Nálezy neolitických koster z Těšetic (okr. Znojmo). In *CHEBEN, Ivan – KUZMA, Ivan (eds.). Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004*. Nitra: AÚ SAV, 2005, s. 21-31. ČIŽMÁŘ, Zdeněk – DOČKALOVÁ, Marta. Pohřby dětí na moravských neolitických sídlištích. In *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 25. zasedání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska*. Hradec Králové: Arch. Stud. Univ., 2007, č. 1, s. 117-128.

¹²⁸ LENNEIS, Eva. Altneolithikum: Die Bandkeramik. In: *LENNEIS, Eva – NEUGEBAUER – MARESCH, Christine – RUTTKAY, Elisabeth. Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. St. Pölten – Wien: Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, 1995, 56 s.

¹²⁹ HAHNEL, Bernhard. Frühneolithische Gräber in Österreich. In *FÖ*, 1993, roč. 32, s. 107-128. LENNEIS, ref. 128.

¹³⁰ BÁNFFY, ref. 12. MAKKAY, János. Bauopfer in der Lengyel – Kultur und seine Beziehungen zu den Bauopferformen der Körös – Kultur und Linienbandkeramik. In *Sympózium Vozokany 1984*. Nitra; Wien, 1986, s. 169-175. MAKKAY, János. Zwei neuere Opfergruben der Körös – Starčevo – Kultur. In *Bylany Seminar 1987*. Praha: Collected Papers, 1989, s. 243-248.

dospelej osoby a kozy v kolových jamách, vo Veszpréme¹³¹ sú podrobnosti o pohrebe pri základoch domu neznáme.

Nálezy pohrebov v peci či v ohnisku sú na juhozápadnom Slovensku zastúpené len jedným prípadom, vo Veľkom Grobe (tab. 2: 3), ale v rámci širších analógií ich poznáme i na Morave a v Zadunajsku.

V Brne – Bohuniciach, Západne od ul. Netroufalky¹³² jedinec spočíval vo vnútri hlinenej pece a v Kálozi, polohe Nagyhörcsök¹³³ boli ľudské kosti za prítomnosti uhlíkov uložené pod vrstvou spálenej zeme. I pri tomto druhu pohrebov je vzorka príliš malá na to, aby poskytla priestor pre širšie úvahy. Je však možné, že mohol súvisieť s prianím, aby aj po svojej smrti ostali zomrelí medzi najbližšími, a to priamo v spoločenskom centre domu, v ktorom sa počas života zdržiavali.

Osobitným dôvodom na zamyslenie sú hrobové jamy v rámci sídlisk. V tomto prípade nemusí ísť o špecifický pohrebný zvyk, ktorý by mal poukazovať na výnimočnosť pochovaného či odchýlku od zaužívaných zvykov, že na sídlisku sa mŕtvi ukladali do sídliskových jám. Keďže boli všetky zmienené prípady objavené na okraji sídliska, prípadne v jeho blízkosti, je na mieste otázka, či pôvodne neboli mienené ako súčasť samostatného pohrebiska, budúceho pohrebného okrsku, ale z dôvodu rozrastajúceho sa osídlenia sa od pôvodného zámeru upustilo a tieto pohreby sa dostali do bezprostredného kontaktu so sídliskom. Druhá možnosť je i tá, že pôvodne tieto pohreby patrili k pohrebisku, ktoré bolo zničené neskorším osídlením, ale keďže chronologické rozdiely pri týchto nálezových celkoch postrehnuteľné nie sú, táto možnosť ostáva len v rovine špekulácie.

Nie príliš častá je prítomnosť viacerých nebožtíkov v hrobe, ktorá pravdepodobne odráža už vyššie zmienené rodinné väzby. Takúto interpretáciu je možné aplikovať na nález z Nitry – Priemyslovej ul. (25), kde v hrobe spočívala žena a pred ňou dve deti, na telách ktorých mala položené ruky (tab. 1: 6). Analogické príklady pochádzajú z Moravy i Dolného Rakúska. V Blučine¹³⁴ boli pochovaní muž, žena a medzi nimi uložené dieťa (tab. 3: 1), v Mikulove¹³⁵ spočívali v jednom objekte tri deti (tab. 5: 1, 2). Podobné nálezové celky sú známe

¹³¹ SZENTLÉLEKY, Tihamér. Veszprém, József – Attila – Strasse. In Arch. Ért., 1960, roč. 87, s. 229. CHEBEN, ref. 22, s. 67.

¹³² PŘICHYSTAL, Michal. Brno (K. Ú. Bohunice, Nový a Starý Lískovec, okr. Brno – město). In Přehled výzkumů, 2007, roč. 48, s. 337, 338.

¹³³ BÁNFFY, ref. 12.

¹³⁴ STEKLÁ, ref. 40. DEZORT, Jan. Neolitické hroby kultury s volutovou keramikou z Blučiny. In Sborník II. F. Vildomcovi k pětáosmdesátinám. Brno, 1963, s. 108, 109.

¹³⁵ UNGER, Josef. Pohřby lidu s keramikou volutovou u Mikulova, okr. Břeclav. Archeologické rozhledy, 1974, roč. 26, s. 54-56. KOŠTUŘÍK – LORENCOVÁ, ref. 127.

z pohrebísk Kralice na Hané,¹³⁶ Kleinhadersdorf,¹³⁷ Vedrovice – „Široká u lesa“¹³⁸ a Vedrovice – „Za dvorem“.¹³⁹

Pri otázke početnosti jedincov sa dostávame i k hromadným či masovým pohrebom. Na našom území sú zastúpené objektom z Blatného (5) s dvomi detskými skeletmi, kostrou psa a ďalšími jedincami a podobne netradičným pohrebom zo Štúrova (28) obsahujúcim skelety viacerých nebožtíkov a dve vrstvy riečnych lastúrníkov (tab 2: 2). Príklad viacpočetného hrobu je známy i z Moravy. Je ním nálezový celok z lokality Brno – Komín¹⁴⁰ s pohrebom troch dospelých a dieťaťa (tab. 3: 2). V rámci analógií hromadných pohrebov v regióne stredného Podunajska prichádzame aj k lokalitám v Dolnom Rakúsku, kde sú doložené hromadné násilné pohreby (?) v priekopách. V Asparn an der Zaya¹⁴¹ bolo vo vonkajšej priekope nepietne pohodených viac než sto osôb so stopami po ranách na lebkách i kostiach, teda obeť boli zabitú zrejme na úteku – možno pri nejakom jednorazovom prepade (tab. 6: 1, 2). Zrejme boli dlhší čas vystavení nepriazni počasia i prostredia, nakoľko pozostatky niesli stopy po ohryzení zvieratami. Podobný prípad bol odhalený na lokalite Schletz¹⁴², kde boli v priekope objavené

¹³⁶ ŠMÍD, Miroslav. Kralice na Hané (okr. Prostějov). In *Přehled výzkumů*, 2005, roč. 47, s. 106, 107. ŠMÍD, Miroslav. Předběžná zpráva o birituálním pohřebišti LnK v Kralicích na Hané. In CHEBEN, Ivan – KUZMA, Ivan. *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007*. Nitra: AÚ SAV, 2008, s. 241-258. ŠMÍD, Miroslav. Kostrové a žárové pohřebišťe kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava. In *Pravěk Supplementum 25*, Brno, 2012, s. 9-112.

¹³⁷ NEUGEBAUER – MARESCHE, Christine. Der bandkeramische Friedhof von Kleinhadersdorf bei Poysdorf, NÖ. In *Archäologie Österreichs*, 1992, roč. 3, s. 5-11. HAHNEL, ref. 129. LENNEIS, Eva. Empty graves in LBK cemeteries – indications of special burial practices. In *Documenta Praehistorica*, 2010, roč. 37, s. 161-166. LENNEIS, Eva. Kleine Schmuckschnecken in linearbandkeramischen Gräbern: Ein Mosaikstein für unsere Vorstellung der Neolithisierung Mitteleuropas? In GRONENBORN, Detlef – PETRASCH, Jörg (Hrsg.). *Die Neolithisierung Mitteleuropas. Internationale Tagung Mainz 2005*, RGZM – Tagungen, 2010, roč. 4, č. 1 s. 333-350.

¹³⁸ WOLDŘICH, Nepomuk Jan. Předhistorická naleziště okolí Krumlovského na Moravě. *ČVMSO*, 1890, roč. 7, s. 149-163. WOLDŘICH, Nepomuk Jan. Prähistorische Fundstätten bei Kromau in Mähren. In *MAGW*, 1890, roč. 10, s. 121-135. ONDRUŠ, Vladimír. Dětské pohřby na neolitickém sídlišti ve Vedrovicích. In *ČMMB*, 1972, *Vědy společenské*, roč. 57, s. 27-36. ONDRUŠ, Vladimír. Objev neolitického pohřebišťe. In *ČMMB*, 1977, *Vědy společenské*, roč. 62, s. 240, 241.

PODBORSKÝ, Vladimír a kol. *Dvě pohřebišťe neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě*. Brno: Ústav archeologie a muzeologie FF Masaryk University, 2002, 343 s.

¹³⁹ ČERNÝ, Filip. Neolitické hroby u Zábrdovic. In *Pravěk*, 1911, č. VII, s. 48 – 51. SKUTIL, Josef. Linearkeramische Gräber in Mähren. In *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, 1941, roč. 28, s. 21-37. PODBORSKÝ a kol., ref. 138.

¹⁴⁰ ČIŽMÁŘ – DOČKALOVÁ, ref. 127. KOŠTUŘÍK – LORENCOVÁ, ref. 127.

¹⁴¹ WINDL, Helmut. Grabungen in einem Siedlungsareal der Linearbandkeramik in Asparn/Zaya, BH Mistelbach, Niederösterreich. In *ZalaiMúz*, 1990, roč. 2, s. 19-21. WINDL, Helmut. Archäologie einer Katastrophe und deren Vorgeschichte. Rätsel um Gewalt und Tod vor 7.000 Jahren. Asparn a. d. Zaya: Katalog de NÖ Landesmuseum, 1996, s. 7-29. TESCHLER-NICOLA, Maria a kol. Anthropologische Spurensicherung- Die traumatischen und postmortalen Veränderungen an der linearbandkeramischen Skelettresten von Asparn/Schletz. Rätsel um Gewalt und Tod vor 7.000 Jahren. Asparn a. d. Zaya, 1996, s. 47-64. SPATZ, Helmut. Krisen, Gewalt, Tod – zum Ende der ersten Ackerbaukultur Mitteleuropas. In HÄUSLER, Alexander (Hrsg.). *Krieg oder Frieden? Herxheim vor 7000 Jahren*. Herxheim: Katalog zur Sonderausstellung, 1998, s. 10-19.

¹⁴² WINDL, Helmut. KG Schletz, MG Asparn an der Zaya, VB Mistelbach. In *FÖ* 1987, roč. 26, s. 197.

pozostatky troch mužov a ďalšie početné ľudské kosti so stopami násilia. Tieto nálezy odpovedajú obdobiu ohrozovania osád cudzími útočníkmi, ktoré malo príčiny v raste obyvateľstva. Ten spôsobil populačný tlak v dôsledku nedostatku potravy a hladu. Úlohu mohli zohrávať aj klimatické zmeny v období mladšej a neskorej fázy LnK.¹⁴³ Tento fenomén za pohrebný zvyk LnK však nemôže byť považovaný, keďže nespadá pod pietne pochovanie nebožtíkov. Inak je tomu na lokalite Herxheim v južnom Falcku, kde máme jednoznačný doklad rituálneho kanibalizmu a cieleného uloženia do vopred vyhlbených priekop ako určitej novej (?) formy pohrebného zvyku u nositeľov LnK.¹⁴⁴ Tento druh lokality je však zatiaľ ojedinelý a len čas ukáže, či aj v našom prostredí nepribudnú aj takéto „netradičné“ formy pohrebných zvykov sledovanej kultúry.

Neobvyklým zvykom bolo nepochybne i pochovanie samostatnej lebky. Nie je dostatočne zrejmé, v koľkých prípadoch bol jej objav spôsobený porušením hrobu či zlými podmienkami pre zachovanie tela, avšak v niektorých prípadoch ide pravdepodobne o zámerné pochovanie len tejto časti skeletu. Lebka bola najčastejším objektom selektívnych pohrebov, pretože v náboženských predstavách symbolizovala sídlo duše alebo životnú silu a zastávala dôležité miesto v dobovom kulte.¹⁴⁵ Z neolitu sú pohreby od zvyšku skeletu oddelených lebiek doložené v strednej Európe i na Balkáne, a to už v okruhu starčevsko – krišskej kultúry a tento pohrebný zvyk pretrval aj počas LnK.¹⁴⁶ V rámci juhozápadného Slovenska poznáme päť prípadov pravdepodobného selektívneho pochovania lebky, z lokalít Bajč (1), Blatné (5), Bratislava – Mlynská dolina (7) (tab. 1: 4), Nitra – Dolné Krškany (22) a Mikov dvor (23). Na Morave sa podobné prípady vyskytli v Marefách¹⁴⁷ a Rosiciach¹⁴⁸, v Dolnom Rakúsku v Leobendorfe.¹⁴⁹

Nezvyčajný je tiež výskyt z lebiek vyrobených pohárov, nálezový kontext ktorých je často nejasný. V rámci rozšírenia LnK v strednom Podunajsku ide o ojedinelý a neobvyklý jav, doposiaľ jednoznačne preukázaný len v Dolnom Rakúsku. Konkrétne ide o osemnásť pohárov vyrobených z mužských lebiek nájdených v Drašburgu¹⁵⁰ a jeden zo ženskej lebky v Hainburgu.¹⁵¹ Tieto predmety sa mohli spájať so špecifickými úkonmi, napr. obetou. Neolit bol obdobím viery v nadpri-

WINDL, Helmut. KG Schletz, MG Asparn an der Zaya, VB Mistelbach. In FÖ, 1995, roč. 34, s. 631. WINDL, Helmut. KG Schletz, MG Asparn an der Zaya, VB Mistelbach. In FÖ, 2002, roč. 41, s. 573.

¹⁴³ SPATZ, ref. 141, s. 13.

¹⁴⁴ BOULESTIN, Bruno et al. Mass cannibalism in the Linear Pottery Culture at Herxheim (Palatine, Germany). In *Antiquity*, 2009, roč. 83/322, s. 968-982.

¹⁴⁵ KLIČOVÁ, ref. 23, s. 222.

¹⁴⁶ ZALAI – GAÁL, István. Neolithikus koponyakultusz és emberáldozat leletek Tolna megyéből. In *A Béni Balogh Ádám múzeum évkönyve*, 1984, roč. 12, s. 38.

¹⁴⁷ TICHÝ, ref. 125. KOŠTUŘÍK – LORENCOVÁ, ref. 127.

¹⁴⁸ SKUTIL, ref. 139.

¹⁴⁹ LAUERMANN, Ernst. KG Leobendorf, OG Leobendorf, VB Korneuburg. In FÖ 1990, roč. 29, s. 183.

¹⁵⁰ LENNEIS, Eva. Zum Charakter der Zselizer Funde aus Österreich. In *Mitt. Anthr. Ges. Wien*, 1979, č. 110, s. 104-173. HAHNEL, ref. 129.

¹⁵¹ NEUGEBAUER, Wolfgang Johannes. Hainburg. In FÖ 1980, s. 336, 337. HAHNEL, ref. 129. IGL, Roman. KG Hainburg an der Donau. In FÖ, 2011, roč. 50, s. 253, 254.

rodzené sily ovplyvňujúce prírodu, spoločnosť i každého človeka. Uzmierenie či naklonenie si týchto síl vyžadovalo obrady s obeťami. Na Blízkom Východe a v JV Európe sa na ich uctievanie stavali osobitné „svätyne“,¹⁵² v prostredí LnK týmto účelom zrejme slúžili špecifické predmety slúžiace týmto účelom. Príkladom takého „obetiska“ zo stredného Podunajska môže byť práve spomínaný Taborac pri Draßburgu a Hainburg.¹⁵³ K tomuto druhu lokalít s najväčšou pravdepodobnosťou patrí i Eggenburg¹⁵⁴, kde „obetný oltár“ obklopovali lebky troch či štyroch ľudí a zuhoľnatené zrno.¹⁵⁵

K ojedinelým nepochybne patrí aj už viackrát spomínaný pohreb zo sídliska Bratislava – Mlynská dolina (tab. 1: 2), kde bol detský skelet obklopený šiestimi kolovými jamkami. Tento nálezový celok najviac pripomínajú hroby z nemec-kých pohrebísk Sondershausen¹⁵⁶ a Arnstadt.¹⁵⁷ Presný vzhľad a význam týchto kolových konštrukcií nie je dostatočne známy, avšak prevláda názor, že by mohlo ísť o tzv. „dom mŕtvych“.¹⁵⁸

Výnimočné sú i doklady spútania, doložené v Cífer – Páci (tab. 1: 3, 5), analogicky pravdepodobne i v moravských Modřiciach.¹⁵⁹ Podobné dôvody ako zviazanie mŕtvych azda malo i prekrytie tela alebo hrobu/objektu kamennou podložkou, známe z Blatného (5), ale i z moravských lokalít, napr. Brno – Ivanovice¹⁶⁰, Brno – Bohunice, Západne od ul. Netroufalky¹⁶¹, Těšetice – Kyjovice¹⁶² a Žádovice¹⁶³, či z dolnorakúskeho Kleinhadersdorfu.¹⁶⁴ Napriek tomu, že toto konanie dávajú viacerí bádatelia do priameho súvisu s protirevenantskými opatreniami, D. Kaufmann nevyklučuje isté poľnohospodárske praktiky.¹⁶⁵

¹⁵² MAKKAY, János. Angaben zur Archaologie der Indogermanenfrage II – IV. In *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1988, roč. 40, s. 3.

¹⁵³ FELGENHAUER, Fritz. Ein „Tonaltar“ der Notenkopfkeramik aus Hernbaumgarten, p. B Mistelbach, NÖ. In *Archaeologica Austriaca*, 1965, roč. 38, s. 1.

¹⁵⁴ SEEWALD, Otto. Ein jungsteinzeitlicher Grabfund mit Muschelschmuck bei Emmersdorf an der Donau. In *Wiener Prahistorische Zeitschrift*, 1942, roč. 29, s. 1-18. HÖCKMANN, Olaf. Andeutungen zu Religion und Kultus in der bandkeramischen Kultur. In *Alba Regia*, 1977, roč. 12, s. 187-209. HAHNEL, ref. 129.

¹⁵⁵ HÖCKMANN, ref. 119, s. 195.

¹⁵⁶ KAHLKE, Dietrich. Ein Gräberfeld mit Bandkeramik von Sondershausen in Thüringen. In *Neue Ausgrabungen in Deutschland*. Berlin, 1958, s. 43-53.

¹⁵⁷ KAHLKE, Dietrich. Die Bestattungssitten des donauländischen Kulturkreises der jüngeren Steinzeit. Teil I.: Linearbandkeramik. Berlin, 1954, 134 s.

¹⁵⁸ FARKAŠ – NOVOTNÝ, ref. 19, s. 44.

¹⁵⁹ ČIŽMÁŘ – PŘICHYSTAL, ref. 126. ČIŽMÁŘ – DOČKALOVÁ, ref. 127. ČIŽMÁŘ, ref. 126.

¹⁶⁰ PŘICHYSTAL, Michal. Brno (K. Ú. Ivanovice, okr. Brno – město). In *Přehled výzkumů*, 2011, roč. 52, č. 1, s. 161.

¹⁶¹ PŘICHYSTAL, ref. 160.

¹⁶² DOČKALOVÁ – KOŠTUŘÍK, ref. 127. KOŠTUŘÍK – LORENCOVÁ, ref. 127. DOČKALOVÁ, ref. 127. ČIŽMÁŘ – DOČKALOVÁ, ref. 124.

¹⁶³ ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ, ref. 92.

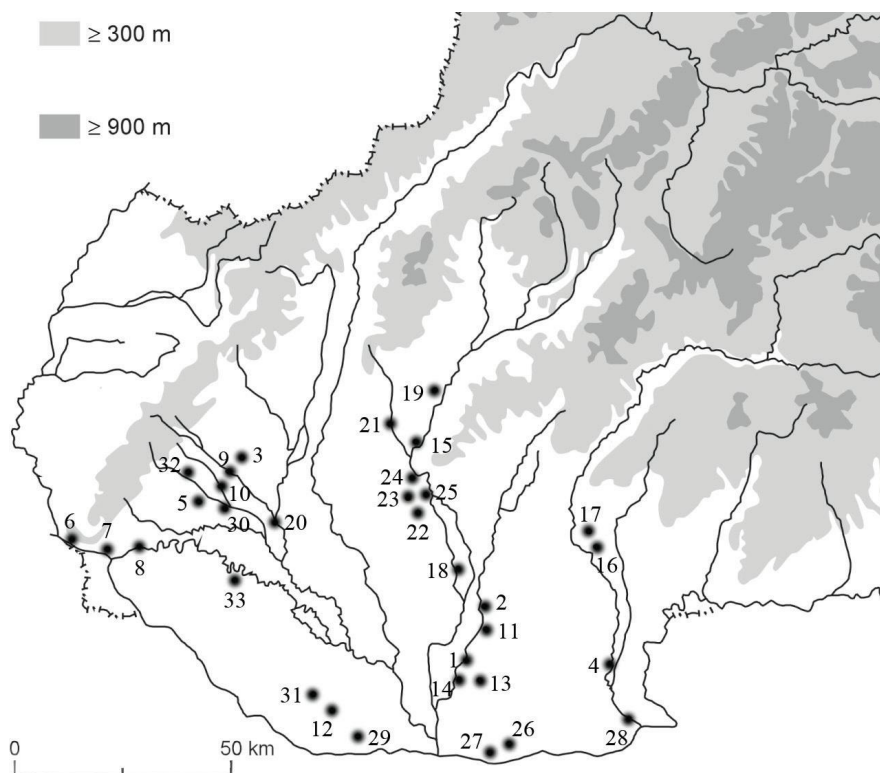
¹⁶⁴ NEUGEBAUER – MARESCH, ref. 137. HAHNEL, ref. 129. LENNEIS, ref. 137.

¹⁶⁵ KAUFMANN, Dieter. Kultische Äußerungen im Frühneolithikum des Elbe – Saale – Gebietes. In *SCHLETTE, Friedrich – KAUFMANN, Dieter (eds.). Religion und Kult in ur – und frühgeschichtlicher Zeit*. Berlin, 1989, s. 115.

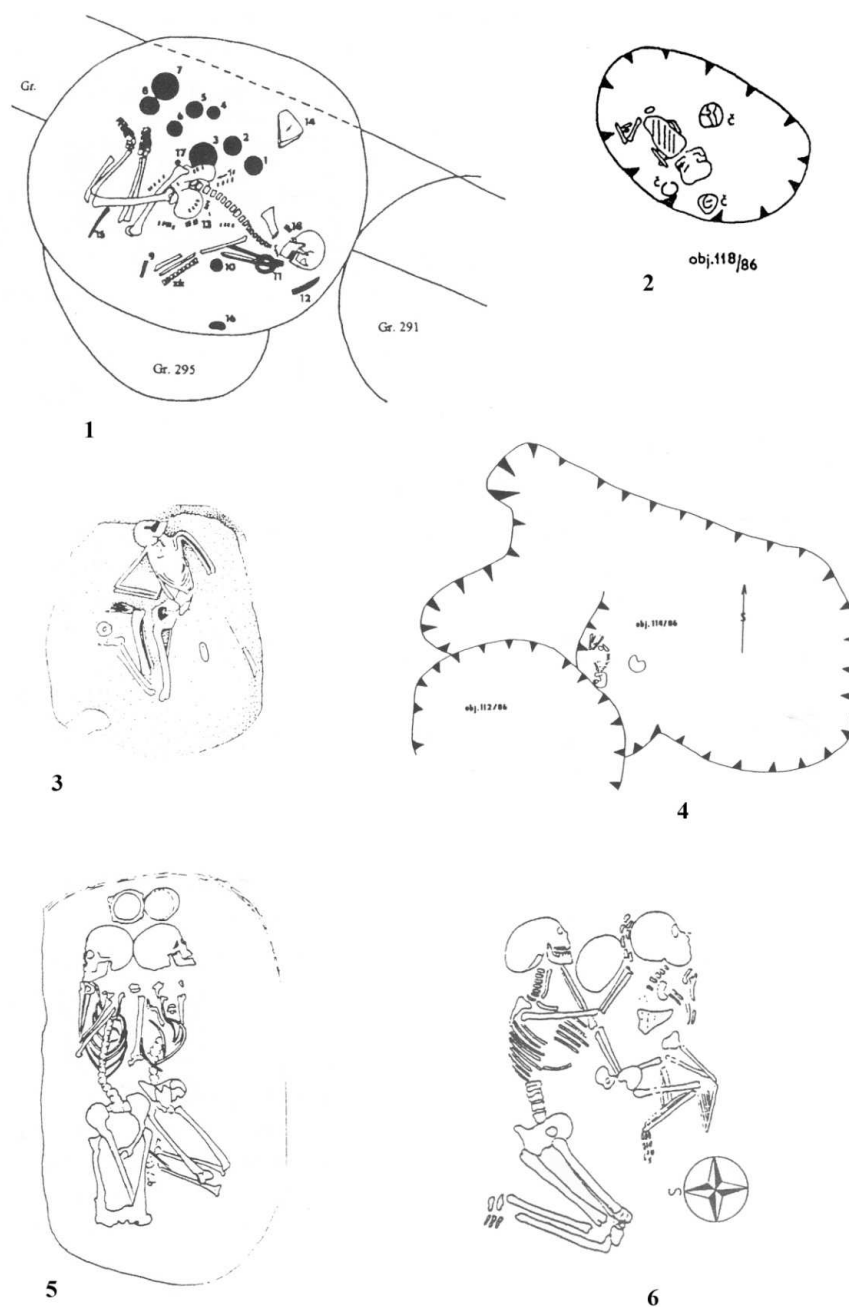
Por. č.	Lokalita	Časť, poloha	Okres	Počet entít	Datovanie	Prameň
1	Bajč	Medzi kanálmi	Komárno	19	žel. sk.	Čaplovič/Cheben/Ruttkay 1990; Cheben/Ruttkay 1991; 1992; 1993; Vondráková 1991; Cheben 2000
2	Bešeňov	Papföld	Nové Zámky	1	žel. sk.	Szöke/Nemeskéri 1954; Novotný 1958; Farkaš 2002
3	Biely Kostol		Trnava	1	žel. sk.	Steklá 1956; Farkaš 2002
4	Bíňa		Nové Zámky	3	st. LnK	Točík a kol. 1970
5	Blatné	Štrky	Senec	4	ml. LnK - žel.sk.	Pavúk 1978; 1980; Farkaš 2002
6	Bratislava	Devín	Bratislava	1	ml. LNK	Farkaš/Novotný 1993
7	Bratislava	Mlynská dolina	Bratislava	4	ml. LNK	Egyházy - Jurovská/Farkaš 1993
8	Bratislava	Trnávka - Silničné	Bratislava	1	ml. LnK - žel.sk.	Ivan 1999
9	Cífer	Pác	Trnava	3	žel. sk.	Kolník 1978; 1980; 1981
10	Čataj	Zemianske - Gejzove	Senec	2	st. LnK	Pavúk 1976
11	Dvory nad Žitavou		Nové Zámky	1	žel. sk.	Pavúk 1964
12	Holiare		Komárno	13	žel. sk.	Barta/Willvonseder 1934
13	Hurbanovo	Bacherov majer	Komárno	2	LnK (?)	Čaplovič 1956; Farkaš 2002
14	Hurbanovo	Bohatá - Veľký Šárad	Komárno	2	žel. sk.	Březinová/Elschek/Ratimorská 2007; Březinová/Pažinová 2011
15	Jelšovce		Nitra	2	žel. sk.	Bátora 1999; Jakab 1999a
16	Levice	Alsó rétek	Levice	1	žel. sk.	Budinský - Krička 1950
17	Levice	Ulica J. A. Komenského	Levice	1	ml. LnK - žel.sk.	Samuel 2007
18	Lipová - Ondrochov	Homoky	Nové Zámky	?	LnK	Točík 1981
19	Ludanice	Lústek	Topoľčany	1	LnK	Porubský 1958; Novotný 1958; Cheben 2000; Farkaš 2002
20	Malá Mača	Kioš domb	Galanta	1	žel. sk.	Petrovský - Schichman 1957
21	Malé Zálužie	Za humnami	Nitra	1	ml. LnK	Nevizánsky 1999
22	Nitra	Dolné Krškany	Nitra	1	LnK	Bánész 1959
23	Nitra	Mikov dvor	Nitra	8	ml. LnK	Březinová 1999; Jakab 1999b
24	Nitra	Mlynárce	Nitra	20	ml. LnK - žel.sk.	Plesl 1952
25	Nitra	Priemyslová ul.	Nitra	84	ml. LnK - žel.sk.	Pavúk 1972
26	Patince	Čierny hon	Komárno	1	žel. sk.	Cheben 1987
27	Patince	Teplica	Komárno	5	ml.LnK - žel.sk.	Cheben 1984; 1985; 1987, 1988; 1989
28	Štúrovo		Nové Zámky	6	nesk.LnK - žel.sk.	Jelínek 1973; Pavúk 1972; 1994
29	Veľké Kosihy	Okánikovo	Komárno	1	žel. sk.	Végh 1886; 1887
30	Veľký Grob	Za potoky	Galanta	7	LnK - žel.sk.	Steklá 1956
31	Veľký Meder	Vámosteľek	Dunajská Streda	5	LnK - žel.sk.	Chropovský/Hromada/Varsík 1991; Hromada/Varsík 1992
32	Vištuk	parcela č. 86	Pezinok	2	LnK - žel.sk.	Farkaš/Ševčáková 2003
33	Vozokany		Galanta	1	žel. sk.	Točík a kol. 1970; Cheben 2000

Tabela 3. Katalóg lokalít – juhozápadné Slovensko.

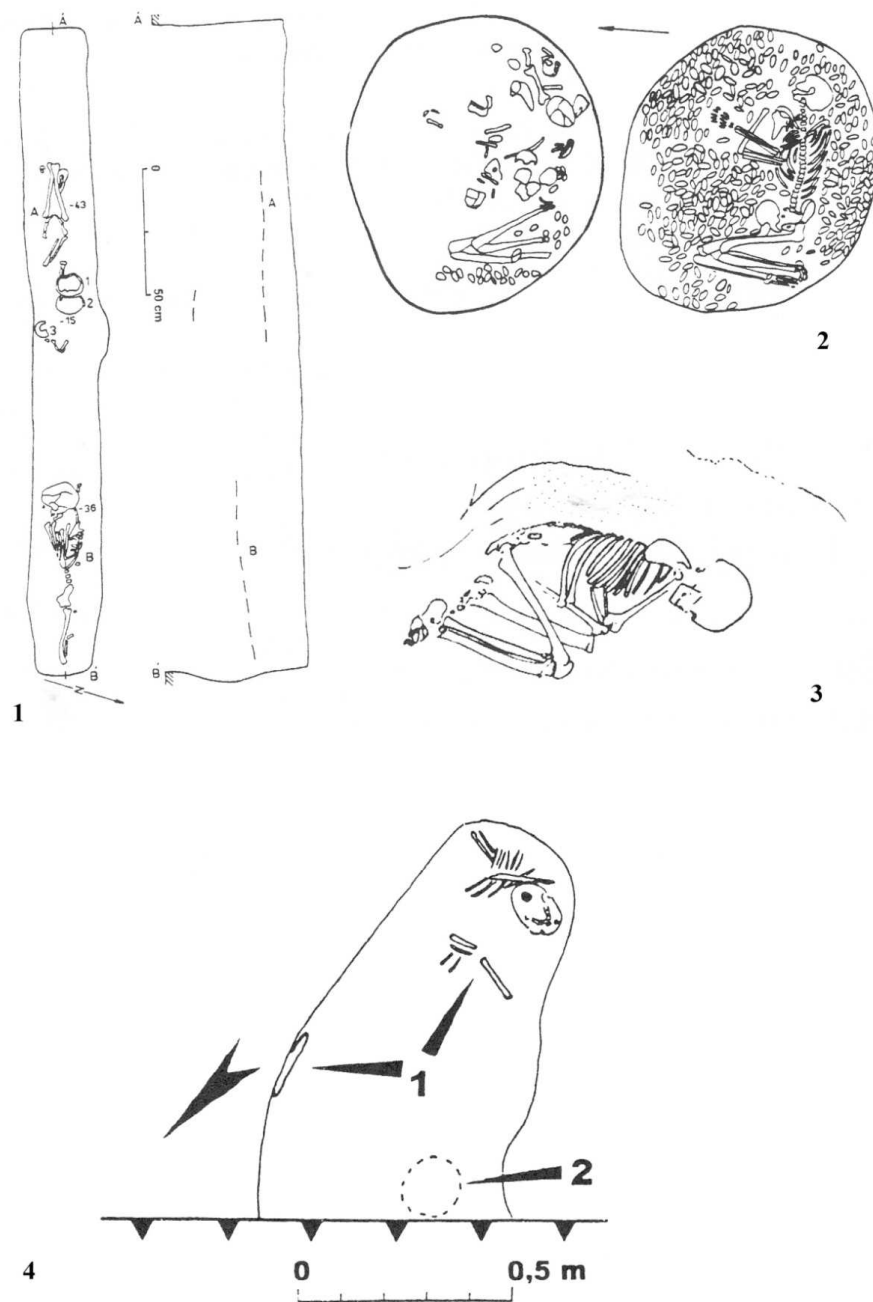
Aj ďalej by bolo možné hovoriť o výnimkách, ktoré viac alebo menej vybočujú od „tradičného“ rámca pochovávania ľudu LnK. Tomuto sa však vyhýbam, pretože je isté, že všetky tieto neobvyklé pohreby odzrkadľujú rozmanité náboženské predstavy vtedajšieho obyvateľstva, ktoré nepochybne už v tom čase verilo v posmrtný život a rôznymi praktikami sa snažilo zabezpečiť pietny odchod nebožtíka, zároveň však i ochranu živých pred jeho návratom. Napriek známej skutočnosti, že nositelia LnK a železovskej skupiny pochovávali tak na sídliskách, ako aj na pohrebiskách, sa počas skúmania ich pohrebných zvyklostí vždy stretávame s problémom, že celkový počet hrobov a sídliskových pohrebov zďaleka neodráža veľkosť neolitickej populácie, resp. nezodpovedá predpokladanému počtu obyvateľov na danom sídlisku. Pohreby ostatných členov komunity nemuseli byť teda doteraz zachytené, pretože si musíme uvedomiť, že nevieme, aké sociálne a spoločenské faktory hrali úlohu pri výbere miesta a spôsobe pochovávania.

Mapa 1. Lokality juhozápadného Slovenska. 1 - Bajč - Medzi kanálmi, 2 - Bešeňov - Papföld, 3 - Biely Kostol, 4 - Biňa, 5 - Blatné - Štrky, 6 - Bratislava - Devín, 7 - Bratislava - Mlynská dolina, 8 - Bratislava - Trnávka - Silničné, 9 - Cífer - Pác, 10 - Čataj - Zemianske - Gejzove, 11 - Dvory nad Žitavou, 12 - Holiare, 13 - Hurbanovo - Bacherov majer, 14 - Hurbanovo - Bohatá - Veľký Šárad, 15 - Jelšovce, 16 - Levice - Alsó rétek, 17 - Levice - Ulica J. A. Komenského, 18 - Lipová - Ondrochov - Homoky, 19 - Ludanice - Lúštek, 20 - Malá Mača - Kioš domb, 21 - Malé Zálužie - Za humnami, 22 - Nitra - Dolné Krškany, 23 - Nitra - Mikov dvor, 24 - Nitra - Mlynárce, 25 - Nitra - Priemyslová ulica, 26 - Patince - Čierny hon, 27 - Patince - Teplica, 28 - Štúrovo, 29 - Veľké Kosihy - Okánikovo, 30 - Veľký Grob - Za potoky, 31 - Veľký Meder - Vámostelek, 32 - Vištuk - parcela č. 86, 33 - Vozokany.

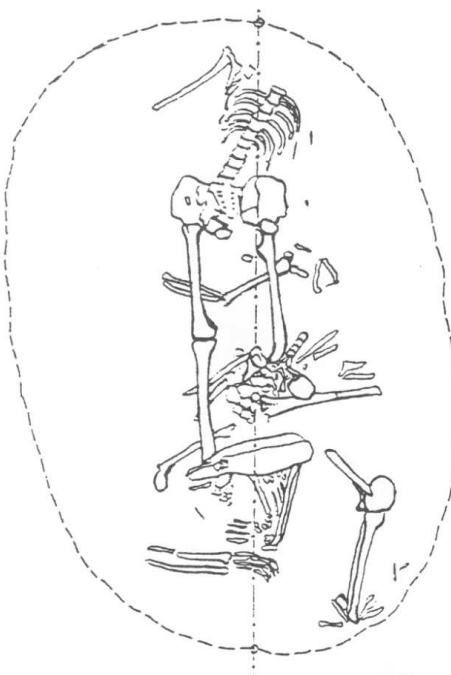
Tab. 1. 1 – Bajč – Medzi kanálmi, 2, 4 – Bratislava – Mlynská dolina, 3, 5 – Cífer – Pác, 6 – Nitra – Priemyslová ulica (podľa CHEBEN, Ivan. Bajč – eine Siedlung der Želiezovce – Gruppe. Entwicklung der Želiezovce – Gruppe und Anfänge der Lengyel – Kultur. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Bonn, 2000, s. 73; EGYHÁZY – JUROVSKÁ, Beáta – FARKAŠ, Zdeněk. Hrobové celky zo sídliska LnK v Bratislave – Mlynskej doline. In: KREKOVICĎ, Eduard (ed.): Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava, 1993, s. 19 – 27; KOLNÍK, Títus. Ďalšia etapa výskumu v Cíferi – Páci. In AVANS 1977, 1978, s. 336; KOLNÍK, Títus. Ďalšia etapa výskumu v Cíferi – Páci. In AVANS 1979, 1980, s. 297; PAVÚK, Juraj. Neolithisches Gräberfeld in Nitra. Slovenská Archeológia, 1972, roč. 20, č. 1, s. 25).

Tab. 2. 1 – Jelšovce, 2 – Štúrovo, 3 – Veľký Grob, 4 – Vištuk (podľa BÁTORA, Jozef. Nález kostier v základovom žľabe domu železovskej skupiny v Jelšovciach. In KUZMA, Ivan (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra: AÚ SAV, 1999, s. 12; PAVÚK, Juraj. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Železovce – Gruppe. Nitra: AÚ SAV, 1994, 284 s.; CHROPOVSKÝ, Bohuslav. Príspevok k problematike neolitického osídlenia západného Slovenska. In Slovenská Archeológia, 1958, roč. 6, s. 28; FARKAŠ, Zdeněk – ŠEFČÁKOVÁ, Alena. Ľudské pozostatky z obce Vištuk. In Zborník SNM 97. Arch. 13, 2003, s. 176).

1

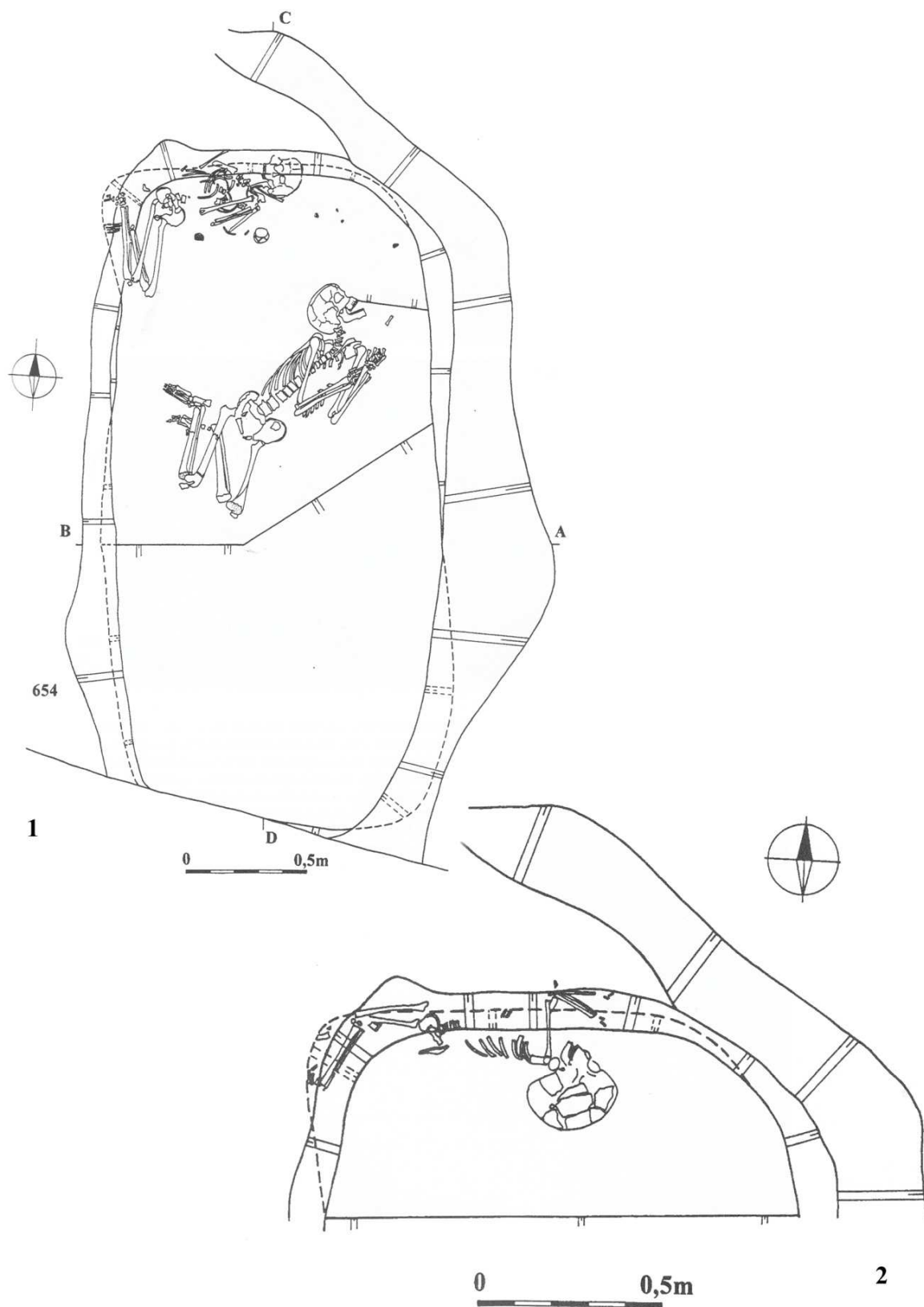

2

3

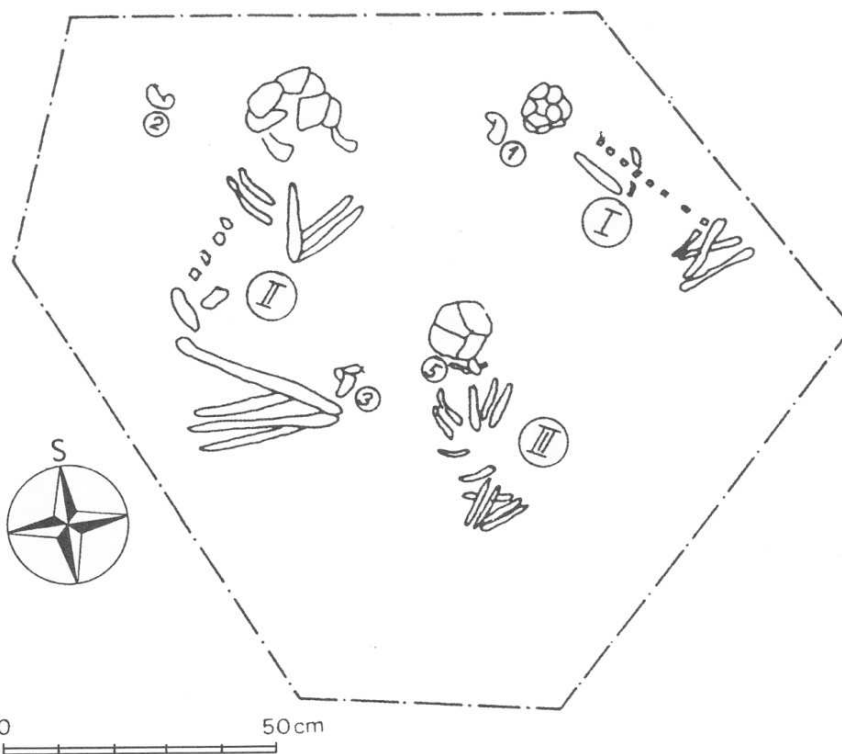
Tab. 3. 1 – Blučina (rekonštrukcia trojhrobu), 2 – Brno – Komín, 3 – Brno – Nový Lískovec (podľa ČERMÁKOVÁ, Eva. Problémy dětství v neolitu střední Evropy. In *Pravěk NŘ*, 2002, roč. 12, s. 40, 41; TICHÝ, Radomír. Neolitické osídlení u Brna – Lískovce (okr. Brno). In *Přehled výzkumů 1971, 1972*, s. 36).

Tab. 4. 1, 2 - Hluboké Mašůvky - Nivky (podľa ČIŽMÁŘ, Zdeněk - DOČKALOVÁ, Marta. Pohřeb tří jedinců v objektu kultury s linerání keramikou z Hlubokých Mašůvek, okr. Znojmo. In: LUTOVSKÝ, Michal (ed.): Otázky neolitu a eneolitu 2003. Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2004, s. 43).

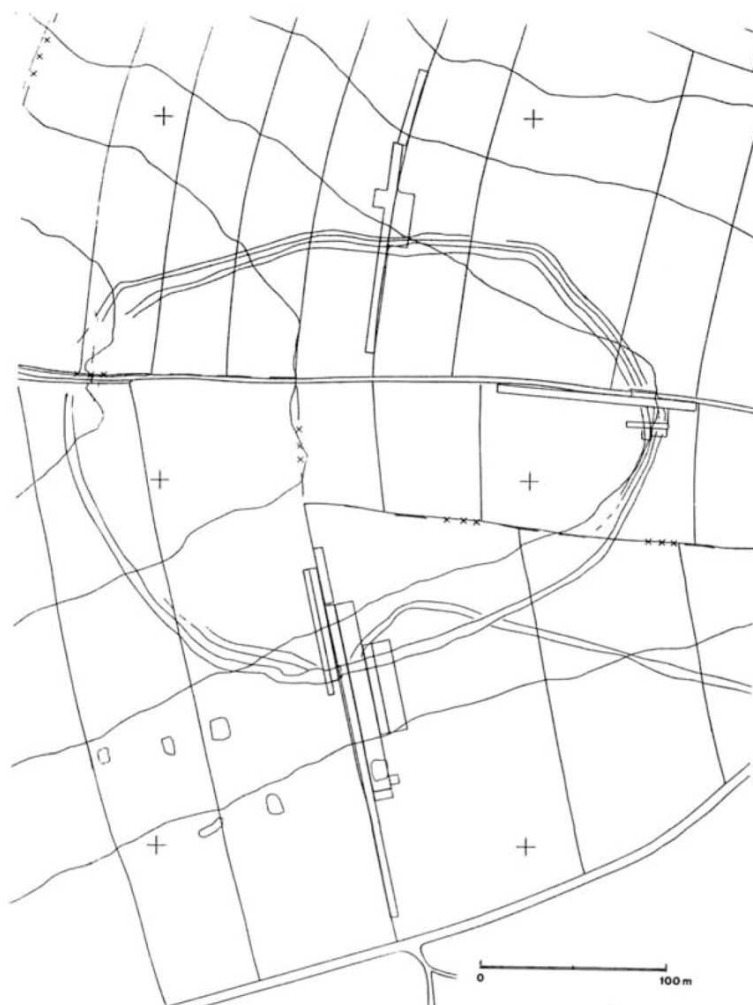

1

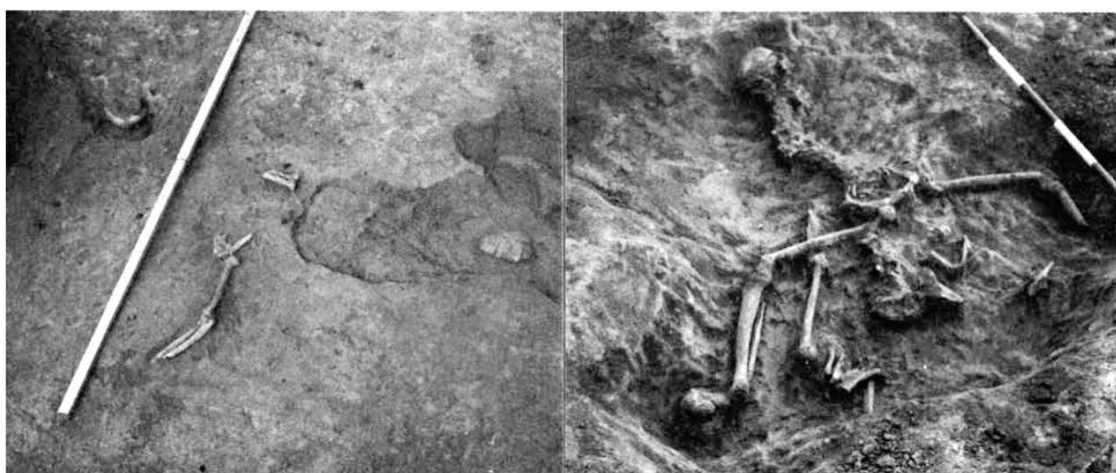

2

Tab. 5. 1, 2 - Mikulov - Pod Líščí skálou (rekonštrukcia a nákres detského trojhrobu) (podľa ČERMÁKOVÁ, Eva. Problémy dětství v neolitu střední Evropy. In Pravek NŘ, 2002, roč. 12, s. 42; UNGER, Josef. Pohřby lidu s keramikou volutovou u Mikulova, okr. Břeclav. Archeologické rozhledy, 1974, roč. 26, s. 55).

1

2

Tab. 6. 1, 2 - Asparn an der Zaya (podľa WINDL, Helmut. Grabungen in einem Siedlungsareal der Linearbandkeramik in Asparn/Zaya, BH Mistelbach, Niederösterreich. In *ZalaiMúz*, 1990, roč. 2, s. 21).